BUTLLETÍ

DE

DIALECTOLOGIA CATALANA

GENER-DESEMBRE 1927

PUBLICAT A DESPESES DE LA INSTITUCIÓ PATXOT

BARCELONA

1927

SUMARI

Pàgs.

J. AMADES, *Essers fantàstics:*

L'aloja 1
La bruixa 8
Els encantats 24
El follet 31
El pare llop 35
El maneiró 39
Els gegants 43
El simiot 53
El diable 55
Els dracs 61
El basilisc 68
El serpent 70
La sirena 76
Els nitus 79
Taula de gravats 80

BUTLLETÍ

DE

DIALECTOLOGIA CATALANA

XV

PUBLICAT A DESPESES DE LA INSTITUCIÓ PATXOT

BARCELONA

1927

Impremta de la Casa Provincial de Caritat : Montalegre, 5 : Barcelona

INDEX

Pàgs.

J. AMADES, *Éssers fantàstics:*

L'aloja 1
La bruixa 8
Els encantats 24
El follet 31
El pare llop 35
El maneiró 39
Els gegants 43
El simiot 53
El diable 55
Els dracs 61
El basilisc 68
El serpent 70
La sirena 76
Els nitus 79
Taula de gravats 80

Éssers fantàstics

L'ALOJA

És també anomenada *goja, dona d'aigua* i, en alguns indrets, *encantada*, si bé amb aquest mateix nom es distingueixen dues menes d'éssers.

Les aloges, *goges o dones d'aigua* són els éssers que encarnen el sentit de l'aigua; són com filles d'ella; estan dotades de tota la seva meravellosa bellesa i de la seva graciosa vida. Són sempre éssers femenins. Viuen dintre mateix de l'aigua, o en coves, balmes i cataus propers a ella. Són d'una bellesa extraordinària, la qual sedueix els mortals que tenen el goig de verure-les. Van vestides amb una riquesa sorprenent; porten al front una preciosa estela que enlluerna a tothom que les veu, i van rodejades de precioses ales, de variats colors, que les ajuden a ésser més belles i seductores. Passen moltes d'hores entremig de les espesses arbredes properes als rius i estanys, on fan les seves danses al so d'harmoniosos instruments, i pentinen llurs encantadors cabells i joguinegen, entre elles, tot corrent i empaitant-se. Es banyen en les aigues plàcides dels gorgs, rius i estanyols i omplenen de bellesa i claror tots els indrets on elles corren i es troben.

Sota les coves i cataus on viuen, tenen palaus immensos, tots plens de magnífiques cambres, ricament adornades, en les quals l'or i l'argent vessa. De nit se senten les riallades folles de grans orgies allí dintre celebrades, el trincar de les copes i el so d'una harmoniosa i melodiosa dansa, que convida a bellugar els peus sense ganes. Les nits de lluna clara, renten la roba al peu de l'aigua, i, de lluny, se senten ben clars els cops de picador; i tantost la roba és neta i blanca, l'estenen al ras, prop dels seus caus. La possessió d'una peça de roba de les aloges porta la felicitat i la riquesa; qui

que no en són gaire amigues. Les de Parets de la Garrotxa feien enfadar els traginers, muntant dalt dels seus matxos i joguinejant amb les crineres de les bèsties. Si algun mortal es vol donar a elles, i passar a viure en la seva companyia, elles no el refusen, i fins amb gust l'admeten, especialment si és home, però s'ha de fer el càrrec de no tornar mai més a viure. Se citen alguns casos molt dubtosos d'homes i de dones, però dels primers, que s'han donat a les goges, mai més no s'ha sentit a parlar ni s'han vist mai més per a res.

Hi ha una llegenda, contada de diversos llocs, segons la qual, un ric hereu, molt galant i ben plantat, es va enamorar d'una dona d'aigua. Cec de passió, li va demanar la mà. Ella també es va sentir ferida per l'amor i decidí de deixar el seu món de felicitat per passar a viure amb els infeliços mortals, però va imposar com a condició, al que volia ésser el seu marit, que mai, per a res, li podria dir dona d'aigua. Aquest s'hi va conformar. Van viure molts d'anys junts, sense que mai el més petit disgust es produís entre aquest matrimoni. Va arribar a tenir diversos fills. Un dia el marit va haver d'anar de viatge, i, mentre era fora, la muller manà als mossos que seguessin tot el blat, amb tot i ésser encara mig verd. Els mossos, naturalment, cregueren la mestressa. Però quan arribà el marit i veié que, molt abans del temps, la seva dona havia fet segar el blat, es posà furiós, i, en un rapte de fúria, li digué:

— Vés, que ja no hauries d'ésser una dona d'aigua!

Tan bon punt acabà de dir la darrera paraula, la dona es fongué i desaparagué, com si hagués estat de fum. Als pocs dies vingué una forta tempestat d'aigua, la qual arrasà tots els camps, i no quedà res, absolutament, dels sembrats. Aleshores el marit comprengué que la seva dona havia tingut raó, de manar de segar els camps, car, per la seva condició de dona d'aigua, devia saber que venia la gran tempestat que s'ho havia d'endur tot, mentre que, si se segava el blat, encara que fos verd, si bé es perdia el gra, en canvi se salvava la palla. L'home es desesperava. Va notar que cada matí, quan anava a llevar la mainada, la trobava tota pentinada i arreglada; ell que preguntà, a la nena més gran, qui era que la pentinava tan de matí. Aquesta digué que cada dia hi anava la seva mare, la qual els vestia, rentava i pentinava. El marit, tot sorprès, li indicà que, al dia següent, quan això passés, el cri-

en pot heure alguna peça totes les coses de la seva vida li van bé, i la felicitat el persegueix per tot arreu. Això, però, és molt difícil, car amb tot i estar la roba estesa en llocs escabrosos i de difícil accés pels mortals, les goges l'envolten d'un primíssim filat, molt fort, teixit per elles, invisible als ulls dels homes, el qual preserva la roba d'ésser tocada per mans estranyes. Tant com un es va acostant a aquesta mena de roba, ella es va enretirant per si sola, i sempre hom s'hi troba a la mateixa distància per més que es cregui acostar-s'hi, i si es vol agafar en un moment donat, es fon, sense que es pugui veure ni saber com. Es conten alguns casos de persones que han pogut heure alguna peça d'aquesta roba. Una dona embarassada que, passant a prop d'un cau de goges, es va sentir amb els dolors de l'infantament, les goges de seguida van sortir per ajudar-la en aquell trànsit; li prodigaren els més grans serveis i després van bolcar-li l'infantó amb uns bolquers de tela finíssima, com d'altra no se'n conegui. Un cop la dona es trobà reforçada del seu pas, va fer la seva via; se'n va emportar els bolquers cap a casa seva, i obtingué, per la possessió d'aquella peça de roba, una felicitat sense límits. A Viladrau hi havia uns fadrins que desitjaven ésser rics, i van acordar-se per anar a robar un llençol de les goges, quan aquestes tinguessin estesa la seva bugada. Després de mil peripècies, van poder arribar a agafar-ne un, però, en anar-se'n, van veure que el llençol s'anava allargant tant com l'estiraven, fins al punt que havent caminat un bon tros, el llençol encara estava enganxat a l'indret on l'havien deixat les goges. En veure això, van agafar por, i el van deixar anar; i, un cop solt, el llençol va tornar a arronsar-se, fins a quedar tal com era abans de tocar-lo els fadrins.

De les coves on viuen, en nits de fosca, en surt una resplendor brillantíssima, i sorprèn de sentir en el seu interior tot el soroll propi d'un gran festí i d'una plàcida orgia. Perquè cap mortal vagi a sorprendre-les en llurs festes, la boca de la cova està preservada per un espessíssim filat, que priva l'entrada a tot mortal, malgrat ésser completament invisible. Les goges són bones dones; pels llocs on viuen més aviat hi porten la riquesa i el benestar que altra cosa; viuen del tot allunyades del món dels mortals amb el qual sembla no voler cap mena de tracte, si bé tampoc els perjudiquen en res. Algunes parlen, de vegades, amb els mortals, si bé sembla

dessin de seguida, ja que ell volia parlar amb la seva esposa. Així ho féu la mainada; però ella, al moment fugí per la finestra, com un ocell, i quan el marit arribà a la cambra, la dona d'aigua ja havia fugit. El pare va dir als seus fills que, al dia següent, sense que la seva mare se n'adonés, enganxessin els seus vestits i els d'ells amb unes agulles, i, així, quan ells cridarien al seu pare, ella no tindria temps de fugir, perquè no es podria desenganxar de la mainada i donaria temps perquè el seu marit la sorprengués i subjectés. Així ho féu la mainada; però, quan ella tornà a sentir que cridaven al seu pare, fugí altra vegada per la finestra, i féu seguir els seus fills i tot. I el pobre marit mai més veié els seus fills ni la seva dona.

Hi ha variants en les quals la dona, el primer dia, venta una bufetada a la seva filla perquè ha cridat el seu pare, i ja no hi compareix més, i no s'hi troba l'incident de lligar els vestits de la mare i de la mainada amb agulles. Unes altres variants conten que, el brau cavaller, i ric hereu, anant de camí trobà una criatura abandonada, la recollí, la tractà amb tota cura, com si fos filla seva, i, des d'aquell moment, la casa seva, que anava un xic malament, entrà en un període de gran felicitat i riquesa. Pel veïnat es fan mil comentaris sobre la ignorada paternitat d'aquella criatura desconeguda, i fins s'arriba a creure que es filla d'una goja. Quan és gran, mentre, un dia, el cavaller jugava amb ella, es veié passar una preciosa dama amb la bellesa pròpia de les goges, l'infant, que generalment és un nen, la veu i exclama, cridant, que és la seva mare, i fuig amb ella, sense que el pare pugui evitar-ho, i al moment desapareixen mare i fill, al qual el cavaller mai més torna a veure. Un cop desaparegut l'infant, la casa torna a anar malament, i acaba amb una completa ruïna.

Unes altres vegades el cavaller, que sempre sol ésser un ric i acabalat hereu, s'enamora de la dona d'aigua i li manifesta el seu sentiment. Aquesta accepta, però li posa per condició que ell ha de fer-se encantat com ella, en lloc de tornar ella al món i anar a viure a casa del cavaller, com en el tipus anterior de llegenda. El cavaller accedeix a això proposat per la goja; aquesta se l'emporta cap al seu palau de sota les aigues, o de les meravelloses coves. Abans d'emprendre el camí adverteix al seu galant que, per més sorolls i grinyols que senti, no tombi el cap per a res

enrera, sigui el que vulgui que fereixi les seves orelles; que miri sempre en avant cap al camí que han de seguir. El cavaller promet fer tot això indicat per la goja, i emprenen la seva via cap a l'encantat palau. Pel camí senten mil grinyols i udols de feres estranyes; algunes de les quals ronquen i parlen a l'hora amb estranyes veus, com si fossin persones, i fins unes el criden pel seu nom, amb veu tota ploranera i llastimosa, i ho fan amb tanta d'insistència, que el cavaller no pot resistir la temptació, i es tomba enrera. Al moment queda encantat ell i totes les bèsties que bramulaven al seu pas, i es tornen de pedra.

Mentrestant, la goja, que veu que el que volia ésser el seu espòs no tenia les condicions degudes per a fruir de la seva delitosa vida d'encantada, se'n va tota sola, i sense galant, cap al seu palau de sota l'aigua.

Al poble d'Enveig, a la Cerdanya, hi ha un gros rocam que, segons el creure popular, és un gros ramat de feres encantades junt amb un cavaller que volia casar-se amb una goja de l'estany de Lanós, i que, per no haver tingut el cor prou fort, va quedar encantat. Encara hi ha altres llegendes del mateix ordre.

D'aquests éssers invisibles, que mai ningú no ha vist, malgrat tot el que se'n conta, es creu que n'hi ha al salt de Sant Miquel del Fai, als estanys de Banyoles, Carançà i Lanós, en diverses coves del balç de Parets a la Garrotxa, a Sant Jordi d'Empordà, a Viladrau, a la Vall de Cabó i en altres indrets.

A la torre, ja coneguda per la Torre dels encantats, situada prop de Caldes d'Estrac, una vegada, de cop i volta, comparegué una dona d'aigua. Contra el que generalment es creu, des que va viure aquesta dona en aquell paratge, totes les coses varen començar d'anar malament; les collites es perdien, una calamitat es tocava amb l'altra, fins que un dia es va reunir tot el poble per veure de cercar un remei als seus mals. Tothom deixà veure la seva antipatia contra la dona d'aigua, la qual hom creia que era la causant de tots els seus mals. Després de veure què podien fer, cregueren convenient d'anar a veure-la i demanar-li la protecció, millor que posar-se obertament contra d'ella. Els indicà que, per sota del sol de la població, pasava una rica beta d'aigues medicinals, les quals podien explotar en profit de la població, i els va indicar per quin indret podien fer un pou, mitjançant el qual trobarien l'aigua.

Així ho varen fer, i varen trobar la rica mina d'aigua que és avui la riquesa del poble.

Aquests éssers femenins són anomenats, en alguns casos, *encantades*, si bé sembla que aquest nom no és del tot just, ja que el poble anomena *encantats* a persones i bèsties que han estat mortals, iguals a tots els altres éssers, però per alguna circumstància especial han passat de l'estat normal al d'encantament; queden convertits en uns casos en coses del tot inanimades o bé tornats bèsties o éssers personals, com eren, però rodejats d'alguna condició especial que enclou la circumstància de l'encantament. Les *goges, aloges i dones d'aigua* són tingudes com éssers d'un món diferent, sense que el poble cregui que són mortals, passats a aquell estat per alguna circumstància especial, com ho són els *encantats*.

Les encantades viuen en les runes del castell de la carena de les muntanyes de Sant Pere de Roda; són uns éssers molt curiosos. De nit fan cap a les runes del castell; vénen de les vessants de les muntanyes properes i s'espargeixen per les boscúries; fan mil jocs i danses en mig d'alegre i bulliciosa cridòria, fins que, sorpreses per la claror de l'alba, es tornen com una espessa boira que s'enfila cel amunt, fins a arribar a esvair-se i desaparèixer. Les nits que no se senten enjogassades, en lloc de ballar, filen amb gran enginy i rapidesa, o renten la roba donant uns cops de picador tant forts, que se senten a molta distància. Un cop tenen la bugada neta l'estenen pel mig del bosc, on, moltes vegades, l'han vista estesa. El que pot heure alguna troca del fil filat per elles, o bé una peça de la roba per elles estesa, pot ben dir que mai no se li acaba el fil o la tela, mentre, portat per algun indelicat disgust, no digui: «*— Maleït el fil!*» o «*Maleïda la roba!*» Perquè, aleshores, aquell fil i aquesta roba desapareixen al moment, i mai més no els torna a veure per a res. El que pot heure una fusada de fil filat per les *encantades*, en pot fer tantes madeixes com vulgui, que, per més fil que en tregui, mai no es gasta i en pot anar tirant anys i anys, que sempre hi haurà el mateix. Igual passa al que pot heure una peça de la seva tela; en talli la que en talli, per més milers de vegades que ho faci, sempre queda el tros trobat de la mateixa mida, i la roba que en treu mai no es gasta ni es fa malbé.

Conten d'una fadrina d'una casa, que, un dia, va trobar una fusada de les encantades, i en va tenir per molts anys. Un dia,

ja vella, el fil se li va entortolligar per les debanadores i, enfadada, va dir : « — *Maleït fill!*» I al moment li va desaparèixer la fusada i tot el fil que d'allà havia tret, durant molts anys; a més, li quedaren descusides i desfetes moltes de peces de roba velles que havia cusit amb aquell fil. El mateix va passar a una pubilla d'una casa rica, la qual tenia una peça de roba de les encantades, ja feia molts d'anys, i de la qual n'havien tret tota la tela necessària per a la casa i per a diversos fills i filles que s'havien casat durant l'espai d'alguns anys. Un dia, tot cusint se li va fer un embull amb el fil, sense poder-lo desfer, per més que ho procurava, fins al punt que, enfadada, va maleir la roba, sense recordar-se de la seva condició meravellosa, i, al moment, desaparegué el tros que cusia i tots els centenars de llençols, camises i altres peces que tota la família havia tallats del tros primerament robat, el qual encara era exactament igual de mida que el dia que el varen poder heure.

Un dia, dues fadrines magencaven un camp, i varen alçar entre les dues una grossa pedra, sota la qual va comparèixer com un forat. D'aquest es va alçar una espessa boira, que va pujar cel amunt i va prendre la forma de les encantades, les quals varen cridar a les dues minyonetes, que estaven totes espantades, i les convidaren a pujar al cim més alt de la carena.

Algunes coses més es podrien contar d'aquests éssers benèvols amb la gent veïna dels llocs per ells habitats, allunyats del tracte del món, posseïts d'una bellesa incomparable, rodejats de portentoses meravelles, però ja n'hi ha bé prou per donar una idea de la seva fantàstica existència.

LA BRUIXA

És un ésser essencialment fantàstic, les característiques i del qual, segons el poble, no recauen en éssers del tot imaginaris, que mai ningú, clarament i certa, no ha vist, sinó que són vulgars mortals als quals se'ls creu posseïts de dons i poders sobrenaturals, coneixedors de tota una llarga ciència fantàstica per mitjà de la qual es poden obtenir molt variades coses de caire màgic.

Hi ha dos diferents tipus d'aquests éssers : *la bruixa* i *el bruixot*. El primer és una dona, i l'altre és un home. Aquests són, en proporció, molt menors en nombre a les bruixes; però el seu poder és molt més gran, car es creu que tenen un major coneixement de les males arts i són tinguts com de superior categoria en l'esfera d'éssers malèfics.

La bruixa, segons el poble és una dona d'aspecte misteriós, bruta, escabellada, generalment vella, encara que no és aquesta condició indispensable. Viu una mica separada del contacte social; vesteix de deixalles; va sempre esparracada i espellingada; habita en casalots mig enrunats, i fins, a voltes, en coves; fuig del tracte franc de la gent, i sovint el seu mitjà de vida és l'acapte. Si en algun poble hi ha una dona neuròtica, que per qualsevol circums-

tància reuneix les condicions de mal tracte amb tota l'altra gent, i en refuig el seu contacte, ja se la moteja de bruixa. Hom la mira amb recel; aviat se la volta de les més fantasioses llegendes; se li atribueixen els fets i malifetes més estranys i supersticiosos; se li atribueixen tots els mals reals o imaginaris que apareixen a les rodalies del lloc on ella viu. Sovint es dóna el cas que, la pròpia ignorància de les mateixes dones, assenyalades pel poble com a tals éssers, les porta a creure, que estan dotades d'un poder sobrenatural, i fa que s'entreguin a pràctiques extravagants, portades per un afany d'originalitat o per un gest de desdeny vers la gent que se'ls mostra ingrata. Arriben, en alguns casos, a explotar la seva fama, i donen remeis, amenacen amb causar mals que, algunes vegades, creuen poder produir.

Al costat d'aquest tipus de bruixa, hi ha una altra mena de bruixes, que podríem dir privades o vergonyants, les quals exerceixen les arts demoníaques i de bruixeria d'amagat, sense saber-ho més que un cercle reduït de persones. Sovint ho ignoren llurs propis marits. Passen, per uns, com a dones de sa casa, i altres les tenen per bruixes.

Sembla, segons el dir popular, que hi ha dues maneres d'adquirir la condició de bruixa. Hi ha famílies que porten aquest estigme i, per tant, tots llurs membres en néixer ja són bruixes i estan posseïts de les males arts. Altres neixen bons, i un cop grans, es fan bruixes. Sembla que per esdevenir bruixa cal que algun individu d'aquesta condició iniciï el nou entrant en la secta. Un cop aquest està conforme de pertànyer-hi, és presentat al diable, amb el qual fa uns tractes, i aquest, en senyal de conformitat i com a segellament d'allò pactat, li fa un senyal a l'esquena, en el qual queda una cavitat fonda, on es pot arribar a posar una agulla de cap de mida corrent. En un procés notable, seguit contra unes dones acusades de bruixes, a principis del segle XVII, es diu que les bruixes tenien aquest senyal a l'esquena, i que per més que els hi fos rentada amb aigua beneita, no desaparegué.

És bastant corrent una llegenda d'una dona, o un home, que va voler esdevenir bruixa, o bruixot. Per a obtenir el seu propòsit, es va posar d'acord amb un altre del poble que tenia fama de tal. El va presentar al diable, segons unes versions, i segons altres, al rei de les bruixes i bruixots. Aquest es trobava dintre una cova

natural, prop del lloc on se situa el fet, o bé dintre una caverna desconeguda pels mortals i sols sabuda pels de la secta, la qual té la seva entrada també en un lloc no allunyat del paratge teatre del fet, que sempre recau en alguna roca coneguda per la seva forma o situació. Va trucar al damunt l'iniciador, després de fer algunes cerimònies extravagants. La pedra es va mig partir, com una taronja, i deixà un pas, que varen seguir els dos personatges llarga estona, fins a arribar a una estança immensament gran, tota fosca. En aquesta estança hi havien mil estranyes bèsties de ferèstecs i ferotges aspectes que grinyolaven i bramulaven esfereïdorament. Uns diables de llargues cues i banyes van acompanyar els dos personatges. Els feren travessar llargues cambres, totes plenes d'estranyes figures pintades per les parets amb sang i altres coses espantoses. Van arribar a un lloc on hi havia una taula, darrera la qual seia el diable o rei de les bruixes, que tenia un llibre obert damunt, i un cap de mort al costat. El cap dels bruixots va preguntar al novell si volia formar part de la seva colla; el va requerir perquè signés aquell libre, però que, per res, no pronunciés el nom de Déu. Però el que anava a iniciar-se, pres per la por, i, sense donar-se'n compte, va dir:

— Valga'm Déu!

Al moment es va sentir un terrible terratrèmol i tot va desaparèixer, i l'aprenent de bruixot o de bruixa es trobà, mig mort per la por, al mig d'un camp, des d'on, després de passat l'espant, sense dir a ningú el que li havia passat, se'n va anar cap a casa seva i renuncià per sempre l'ésser bruixot. Aquesta llegenda, molt corrent, és tot el que hem pogut saber sobre la manera de convertir-se en bruixa o bruixot.

El poble creu que les bruixes han fet pacte amb el diable, el qual les protegeix; creu que han renunciat a la llei de Crist, la qual, aparentment, fan veure que segueixen, per a millor dissimular la seva condició de bruixes. No practiquen cap de les festes ni actes de la religió cristiana, ja que han donat la seva ànima al diable; d'ací que no poden resistir cosa beneïda, ja que els fa mal. Quan van a l'església, encara que posin els dits dintre la pica de l'aigua beneita, i facin veure que en prenen, es guarden prou bé de tocar-la, car sentirien una forta fiblada. Quan el capellà alça l'hòstia, la veuen sempre vermella i de color del dimoni. Quan

el capellà ha acabat de dir la missa, si es descuida de tancar el missal, les bruixes no poden sortir de l'església, i es conta de molts llocs el cas que, un dia, un sacerdot va descuidar-se de tancar el missal, i tres o quatre bruixes que hi havia en l'església no van poder sortir, i donaven voltes i més voltes pel temple, sense saber trobar la porta, fins que l'escolà, adonant-se de la cosa, va tancar el llibre, i, al moment, es van veure lliures. També es diu, i creu, i conta, com a succeït en diversos llocs, que si, al fons de la pica d'aigua beneita es posen dues agulles de picar, encreuades, totes les bruixes que passen per davant la pica queden encortades i no poden tirar ni endavant ni endarrera. I és molt general la creença que es pot valer d'aquest senzill mitjà per saber si una dona és o no bruixa.

S'atribueix a les bruixes la facultat de poder convertir-se en bèsties, sempre que vulguin, i quan aquestes ho fan, solen tornar-se gats, cabres, porcs, mules o ases, sempre de color negre. Convertides en bèsties, es posen per on els convé, i espien les coses que volen saber per fer les seves malifetes. Tenen el poder de donar mal i fer patir la gent. Es valen de mil estranyes maneres. La seva especialitat és de fer patir les criatures petites, cosa que obtenen clavant-los al cor, o al clatell, una agulla llarga de picar, la qual creença els ha dat nom d'agulles de bruixa. Les bruixes tenen poder per congriar les pedregades, per això esquilen les cabres i posen un pèl de cabra dintre cada pedra. Poden pujar als núvols per dirigir la pedregada cap a l'indret que més els convé. Fan morir el bestiar de les persones de les quals es volen venjar. Tenen la facultat de fer esdevenir xorques les dones i tenen gran poder per no fer arribar a néixer infants.

Coneixen les propietats de totes les herbes, de les quals es valen per a fer els seus preparats màgics, amb els quals encisen la gent i donen mal. Es creu que l'herba que tenen en major estima, de la qual en saben treure variats profits, combinant-la i barrejant-la, és la ruda, per això aquesta planta en alguns llocs es dita *herba de bruixa*. És molt general la creença que les bruixes pugen per la xemeneia amunt, i, a cavall d'una escombra, es passegen pels aires, i es dirigeixen cap on desitgen, tot fent llarguíssimes nuvolades en breus moments.

Cada dissabte les bruixes celebren unes grans reunions, a les

quals no poden faltar per cap causa. Allí celebren grans orgies, presidides pel seu magnat, qui, segons uns, té potes de boc amb l'unglot daurat, i segons altres, és un boc qui presideix, mentre que hi ha qui creu que és el diable. En alguns llocs diuen que aquest personatge està ben assegut dalt una mena de tron, des d'on dirigeix la gatzara i escolta la paraula de totes les concurrents, que li donen compte de llurs malifetes. Ell dóna la seva aprovació o desaprovació, segons siguin aquelles, mentre elles li besen la mà en senyal d'acatament. Segons altres, el president no és altre que el diable, que toca un flubiol, de to molt ronc, al so del qual les reunides ballen un ball rodó, formant una ampla anella, i deixen erma i seca tota l'herba que trepitgen amb llurs peus. Allí, al mig de la rodona, hi ha una caldera de grandària gegant, on bull una barreja d'herbes verinoses, amb serps, llargandaixos i altres animals de caire repugnant. De tant en tant la mistura és barrejada amb un braç de criatura que una circumstant, per torn, ha de portar per això. Acabada de dissoldre l'orgia, que no pot durar més enllà del punt de les dotze de la nit, a cada concurrent és donada una petita quantitat del brevatge de la caldera. Hi ha variants que diuen que el suc misteriós els és donat amb un potet que cada una porta, i altres variants diuen que s'hi suca un tall de cansalada. Les bruixes guarden aquest ungüent sota la llosa de la llar, a la casa que n'hi ha; i dintre la boca dels fogons en aquelles cases que no tenen llar de foc. Amb ell s'unten quan es volen canviar de persona en bèstia. També hi ha indrets on es creu que aquestes reunions setmanals no tenen lloc en paratges descoberts, sinó a casa d'una bruixa, sense que mai se sàpiga anticipadament on se celebrarà la reunió.

Totes les bruixes, cada dissabte, abans de pujar xemeneia amunt per fer cap al lloc de la cita, molt en l'aire dels núvols, ha de deixar la taula de casa seva ben parada, amb estovalles noves i amb tota mena de bon servei i bons menjars i begudes, ja que, quan se'n va, ignora si serà la seva la casa escollida per a la reunió d'aquell vespre, i, moltes vegades, quan se sospita d'alguna dona si és o no bruixa, es procura d'indagar si, a mitja nit del dissabte, deixa la taula ben parada.

S'assenyalen diferents punts com a llocs escollits de les bruixes per a celebrar-hi les seves infernals reunions. La carena pirenenca

es té com a lloc de bruixes. El cim de Pedraforca, i el del Canigó sota el pic de Tretze Vents. Aquest darrer nom és deu al creure el poble que, mentre duren aquestes reunions, són desencadenats, des d'aquell cim, tretze vents en totes direccions, per a evitar que la reunió pugui ésser vista ni sorpresa pels mortals, els quals no poden pujar al cim, enpaitats per la fúria dels vents. Les bruixes de la Costa brava es reuneixen al cim de Sant Pere de Roda, i des d'allí s'enraonen amb les del Canigó. També s'assenyala el planell de Pedra Gentil, com a lloc de reunió per les de la Maresma. Les bruixes del Vallès es troben al Pla de les Bruixes, prop del Gorg Negre, camí de Gualba cap a Santa Fe; les d'Andorra fan les seves gresques al mig de la plaça d'Andorra la Vella, on moltes vegades han estat vistes i sorpreses per més d'un mortal; les del Pallars, al Pla de Beret; les del Baix Llobregat es troben a la plaça de Molins de Rei, i les del Llussanès, a la Plaça Balladora, prop de Santa Perpètua.

Hi ha pobles titllats de gran abundor de bruixeria, en els quals, segons la veu popular, tothom és bruixa o bruixot. Aquesta condició s'hi adquireix per neixement. Els pobles famosos com a pàtria de bruixes són : Llers, a l'Empordà; Cadaqués, a la Costa brava; Centelles, al Congost; Solivella, a la Conca de Barbarà; Molins de Rei, al Baix Llobregat, i molts d'altres pobles.

Les bruixes tenen una espècie de festa major, que se celebra la nit de Sant Silvestre. Durant aquesta nit elles celebren la més solemnial de les llurs reunions; és la nit que els bons mortals més han de témer les malifetes de les bruixes, ja que la seva fúria és considerablement augmentada en aqueixa nit. Hi han tingut lloc els més grans i terribles estralls ocasionats per aquests éssers malèfics. Per a lliurar-se dels llurs malfets, cal que, en anar-se'n a dormir, se senyi el coixí per tres vegades, cosa que fa que tota la seva mala art s'estrelli.

Les dones de poble tingudes per bruixes, són, sovint, captaires; van de casa en casa demanant almoina per vigilar i inspeccionar el que els convé per fer després llurs malifetes. Tot i ésser el seu poder tan gran, no els és dat prendre res ni menjar, per més gana que tinguin, ja que no poden, encara que vulguin. En acceptar almoina no poden rebre pa ni porc en conserva; en ambdues coses hi ha sal, i, com que aquesta és beneïda en fer el salpàs, el prendre'n els fa un mal irresistible.

Hi ha bèsties que són confidents de les bruixes; les atreuen i hi fan lliga i conxorxa; tals són els galls blancs i els gats negres, que els són grans amics i els ajuden en allò que poden, tota vegada que el gat negre té tota la figura del dimoni i és gran amic i aliat seu. Els bocs són també grans amics de les bruixes; i és general la creença que a les cases que tenen boc, si aquest és mansoi, no hi ha por que les bruixes hi vagin. A elles els agrada que el boc sigui ben feréstec i ple de geni. Les cases on hi ha un animal d'aquests, que és rebec, són un cau de bruixes perquè aquestes estan en contínua relació, conversa i conferència amb el dit animalot.

Hi ha diferents maneres de passar les bruixes del seu estat de persona normal al d'ésser malèfic. La més creguda és la que, un cop tots els seus familiars són al llit, posen un braç de criatura a cremar, la qual cosa priva que cap dels que dormen es pugui despertar i les pugui sorprendre. Un cop fet això, segures que no seran descobertes en llurs maniobres per cap dels seus familiars que ignoren la seva condició, es despullen nues, al peu dels fogons o de la llar, i s'unten el sotaixella dels dos braços (segons altres, els polsos, i segons altres, l'anus) amb la màgica mistura que ja han rebut per a això. Després pronuncien unes paraules màgiques, que sovint són incoerents i insignificants, i altres vegades són aquestes fórmules:

— Fulla sobre fulla!
— Alta fulla!
— Alta fulla xemeneia amunt!
— Vola fulla!
— En l'aire fulla!

Després de dites aquestes fórmules, emprenen la volada fàcil com si fossin un ocell, ja tornades un animal qualsevulla, o sense perdre la seva condició de dones, que, muntades damunt una escombra, volen pels aires amb pasmosa facilitat i rapidesa, i en breus moments van als llocs més apartats on desitgen fer llurs malifetes. També es creu que, si són casades, abans d'emprendre el seu viatge aires enllà, posen un tió de fusta al llit, perquè si el seu home, en girar-se, estén els braços, mig endormiscat, trobi l'embalum d'aquest i es figuri que és la seva muller. També es diu que si tenen fills petits, abans de sortir de casa escupen a terra, i si, mentres són fora, l'infant sumica i les crida, l'escupinada respon i els aconsola igual com ho faria la seva mare. És molt general de creure que,

abans de sortir de casa, posen al foc dues grans calderes, una de bon brou i una altra de verinós brevatge; el primer brou per ben alimentar-se quan retornin de la seva feta, i abans de tornar-se'n al llit, i el segon, per a escaldar tota criatura que, quan elles van de camí, sempre es creu que van a robar. Es conten diverses llegendes en les quals un familiar, mig sospitós de la condició de les seves parentes, es va amagar per sorprendre la maniobra, i va canviar les calderes, i les bruixes moriren emmetzinades, que, en aquest cas, són, gairebé sempre, dues germanes o mare i filla.

Hi ha altres maneres de situar-se en acció de bruixeria:

Per la Plana d'Olot i per la Garrotxa es creu que, si una bruixa es despulla tota nua i es frega ben fortament per damunt de sorra, esdevé una bestiola, generalment una guilla, i pot així lliurar-se a les seves malifetes sense ésser coneguda, i ningú no pot sospitar que és un ésser malèfic.

Es creu que les aspirants a bruixes es posen sota d'un esbarzer, allunyat de poblat, on es despullen, i ja nues del tot, llavors es refreguen per les punxes d'aquell, les quals no els fan cap mal; i d'aquesta manera es tornen bruixes. Després de deixar la roba amagada sota l'esbarzer, fugen cap al seu fet. Quan tornen, es freguen una altra vegada per les punxes, i perden així el seu estat de bruixes. Es vesteixen i se'n van a casa seva com si tal cosa. Si, mentre són fora, algú els pot prendre la roba, en retornar i trobar que no es poden vestir, reneguen desaforadament. Aquest és un moment a propòsit per obtenir de les bruixes, a canvi de la devolució de la roba, una garantia de respecte per aquell qui els hi ha sostret i per tota la seva família. Elles agraeixen el retornament i prometen no fer mai mal a cap familiar d'aquell.

També es creu que poden passar del seu estat normal al de bruixeria si es passen una agulla de fer mitja per l'orella esquerra fins que un dels seus caps surti per la dreta. Conserven el seu estat de bruixeria mentre tenen una d'aquestes agulles atravessades, i es desfà l'encís en treure-se-la.

És també molt general la creença que les nits que les bruixes no surten a fer de les seves, vénen obligades, al punt de mitja nit, de dir una oració de bruixeria; si no ho fan perden al seva virtut i són fortament amonestades pel cabró, boc o dimoni que les mana.

Quan una bruixa, per una o altra causa, vol deixar d'ésser-ho,

no ho pot sense haver cercat primer una altra que la vulgui substituir, ja que el nombre de bruixes mai no pot disminuir, però, sí que pot augmentar. El seu rei no la deixaria sortir si no portava una altra que ocupés el seu lloc.

Les bruixes, quan es fan velles, perden la seva força i el seu do de tals, i si el volen conservar han d'ensenyar el detràs a la lluna, totes les nits que aquesta brilla. Sense complir aquesta prescripció perdrien el seu poder i esdevindrien iguals als altres mortals.

Es creu que la cosa que fa més mal a les bruixes són les bastonades; per això per tal d'evitar que elles amb elles, involuntàriament, es facin mal, van sempre armades d'una canya, mai d'un bastó. També es diu, contràriament al que acabem de dir, que si se'ls pega amb un bastó, és com si no se'ls fes res, perquè són insensibles als cops de la fusta, i perquè se'ls faci mal, cal que a la fusta hi hagi ferro; és per això que se'ls pega amb els mànecs de les eines agrícoles, que sempre porten a la punta l'eina que és de ferro.

És creença molt general que les bruixes tenen l'ombra sensible, i que, si es vol fer mal a una bruixa, se li pot pegar o tirar un tret a la seva ombra, la qual cosa dóna el mateix resultat que si s'hagués pegat a ella mateixa.

Així mateix es creu que, a manca dels untets meravellosos, fets d'herbes dolentes i animals verinosos bullits, donats en llurs reunions estrafolàries, perquè, untades, es tornin animals estranys, poden obtenir el mateix resultat amb una combinació d'aigua, calç i sabó barrejats. Mentre es fa la barreja cal dir unes paraules misterioses que donen al potatge un valor meravellós.

Quan se sospita que una persona és bruixa i es vol saber si, en efecte, ho és, es fa ballar un sedàs o garvell damunt unes tisores posades de punta i es va dient el nom de la persona tinguda per bruixa. Si el sedàs balla amb facilitat i no cau, és senyal que la sospita és certa i la persona, el nom de la qual es pronuncia tot fent la prova, és, en efecte, bruixa; si, emperò, el sedàs cau i no volta, no és bruixa.

Les bruixes es valen de molts mitjans per donar mal a les persones que desitgen perjudicar; els fan tocar algun objecte per elles emmetzinat, o bé introdueixen a llur casa alguna cosa damunt la qual hi han exercit el seu mal art. Es té com a cosa molt dolenta el beure amb un porró després d'haver-hi begut una bruixa, ja que,

és un gran mitjà per rebre mal d'ella; també l'acceptar, de mans d'un ésser d'aquesta mena, una agulla. No obstant, el malefici que aquesta hagi pogut posar en una agulla es desfà si, en rebre-la un s'hi punxa una mica. Un dels procediments usats de les bruixes per donar mal a algú és el de posar darrera la porta de la seva casa algun drap embruixat, clavat amb una agulla.

Hi ha diferents formes d'esquivar les bruixes i de desfer el seu mal art. Hi ha formes de caràcter general, adoptades per fer la casa immunitzada de llur poder i per privar-se de llurs arts en general; altres mesures són adoptades quan es parla o es té tracte amb alguna d'elles i es vol evitar la seva influència. Per a lliurar-se del poder de les bruixes és molt bo de posar-se una peça de roba al revés; el mal art de les bruixes s'estrella contra el que ha pres aquesta precaució. Generalment sol escollir-se les mitges, i és millor de portar-ne una al revés i l'altre al dret; així el conjur és més fort i eficaç. També esquiva les bruixes el posar-se el mocador del cap amb el pany petit al damunt del gros, o sigui al contrari del que sol fer-se generalment.

A aquesta creença respon aquell proverbi que diu:

«Amb la camisa al revés
ningú no hi pot res.»

Per lliurar les cases de bruixes sol posar-se, sota la teulada i part en fora de la casa, una pedra de bruixa, o sigui una pedra sílex pulimentada, de les que s'havia servit l'home primitiu com a eina de treball i de defensa. Aquestes pedres són dites, també, pedres de llamp, i són tingudes del poble en gran estima; se'ls atribueixen grans propietats, entre elles la d'esquivar el llamp i la de desfer els maleficis de les bruixes. Queden immunitzades de llurs males arts totes les cases on hi ha una pedra d'aquestes. També es té, per la mateixa finalitat, aigua beneita a casa; es posen darrera les portes creus fetes amb brins de palma que hagi estat beneïda el dia de Rams, i branques de llorer beneït en la mateixa diada. També es recomana de tenir sempre pa a casa; aquest aliment enclou un sentit divinal que perjudica les arts de bruixeria. En moltes de cases, el més vell de la família, cada dia primer de l'any sol posar un bocí de pa a un calaix de la taula, el qual no es toca mai més, fins que arriba a haver-hi un gran nombre de rose-

gons de pa. És creença que la seva conservació esquiva les males arts i porta la felicitat a la casa. Es creu que el romaní i l'olivera beneïts també esquiven les bruixes, així com el penjar, darrera la porta, una ferradura o un bocí d'aquesta que hagi estat trobada o robada; no té cap eficàcia si ha estat comprada o rebuda en present.

El dimecres de la Setmana Santa es fa el salpàs, que consisteix a beneïr les cases, totes les portes i obertures d'aquestes, i es fa, en certs indrets, a cada porta o finestra una creu amb una barreja d'aigua i sal, amb la qual la defensa contra els mals esperits i les bruixes.

Quan es creu que en una casa s'han posat bruixes, es poden treure si es crema en una pala, cassoleta o en altre objecte fàcilment portàtil, llorer beneït, i si s'encén un ciri dels que han estat en el monument de Setmana Santa o dels que han estat usats per a la processó de Corpus. Encès el ciri, es ressegueixen totes les parets de la casa, amb preferència els llocs més amagats i arreconats, que són sempre els predilectes de les bruixes, les quals no poden resistir l'acció d'allò beneït, i fugen a tota pressa.

Quan alguna bruixa passa per la vora d'algú, o hi parla o se'l mira, el seu poder malèfic es pot destruir fent la figa, o sigui tancar la mà i introduir el dit pols entremig de l'índex i del mig; entretant es posa la mà a la butxaca o sota el davantal perquè la bruixa no vegi el conjur, mentre es diu:

«La figa i la flor;
la figa et faig, gardela;
la figa et faig i al dimoni la donc.»

«Pet de llop, tres cops en creu;
posat dintre d'una bota
que mai més pugui rebotre.»

Aquestes fórmules màgiques, acompanyades del gest indicat, serveixen per a conjurar el poder dolent de les bruixes que són al davant o molt a la vora.

També esquiven les bruixes els animals blancs d'aquelles espècies en què aquest color no abunda, com bous, cabres, etc.; és per això que es procura de conservar els animals d'aquest color en les ramades, les quals es creu que per ells són preservades de les males arts de bruxeria. En canvi, els galls blancs són tinguts com amics i protectors de les bruixes.

Es creu que el poder donar mal a les persones consisteix a lligar-los els budells i fer-los corsecar, dificultar els parts i matar les parteres. És creença que la seva acció malèfica damunt les persones recau, especialment, contra les criatures, ja que, per la seva condició, no es poden defensar contra llurs males arts. Molt sovint es diu que la mort de la major part d'infants de pagès és deguda a les bruixes. Es creu que el mitjà usat per fer patir les criatures és el d'entrar per la finestra, quan estan al bressol, clavar-los una agulla de picar al mig del crani o al clatell; això fa perdre la salut a l'infantó.

És molt general la creença que les bruixes poden fer sorgir núvols i congriar pedregades. En un procés seguit contra unes bruixes, penjades l'any 1619 a Terrassa, una d'elles declarà que van anar a un lloc desert, situat a la muntanya de Sant Llorenç, on van trobar el dimoni que sonava un flubiol de so molt ronc, i que van ballar unes sardanes al seu voltant, després de la qual cosa van orinar totes les que eren allí en un sot, del qual, ben aviat, se'n va alçar com una espessa boira, que va formar un núvol, el qual descarregà una forta pedregada.

Entre les variades coses que es creuen i diuen de les bruixes, hi ha la creença que tenen sants propis i especials que les protegeixen, als quals dediquen llurs oracions infernals. Un d'aquests sants és sant Esquilan, qui mai no les desempara i sempre està amatent a ajudar-les en llurs facècies.

També es creu que no es pot parlar de bruixes en divendres, ja que en aqueix dia tenen la facultat de sentir tot allò que es diu i parla d'elles, i prenen forta venjança si se'n diu mal.

Es conten moltes llegendes, que el poble creu com a cosa ben certa, referents a fets i facècies de bruixes. Una d'elles diu que, en un poble, cada dos per tres succeïen estralls i malifetes obrades per les bruixes, fins al punt que les autoritats hagueren d'intervenir en l'afer. Calia saber quines eren les malfactores, ja que ningú no sabia qui podia ésser la bruixa del poble. A aquest fi l'alcalde decidí que, d'amagat, es posessin, el diumenge, a l'hora de la missa major, dues agulles encreuades a la pica de l'aigua beneita, pràctica que, com ja hem dit, encorta les bruixes i no els deixa donar un pas més església endins. Així es féu, i es veié, amb gran sorpresa, que les bruixes eren la dona i filla del propi alcalde i la majordo-

na, cosa que mai ningú no hauria sospitat, tota vegada que eren tingudes com a dones molt bones i devotes; aleshores es veié que havien fet pacte amb el dimoni.

Es conta, com a passat en molts diferents pobles, el cas d'un home que tenia la seva muller bruixa i veia com aquesta cada vespre, en havent sopat, es posava molt lleugera de roba, sortia a la finestra i es llençava en l'aire, i prenia, seguidament, un elevat vol, igual que si hagués estat un ocell i hagués tingut ales. El bon home, sorprès pel singular do de la seva dona, i desitjós de saber on aquesta anava, un dia la volgué imitar, però, com que ell no era bruixot, en deixar-se anar fora la finestra, va caure a terra i es va estabellar.

També es conta d'una dona que, sota la figura d'una mula, va anar a una casa a fer de les seves; segons unes versions, a espiar el que feien per poder emprendre les seves malifetes; segons altres, per fer patir una criatura. Mentre estava al peu de la porta, l'amo de la casa, que era ferrer, la va sorprendre, i en veure-la sola, deslligada, sense ningú que semblés ésser el seu amo i, sobretot, sense ferrar, va sospitar que devia ésser una bruixa. La va fermar bé perquè no li fugís, va prendre les eines de ferrar i li va posar quatre ferradures, i després la va deixar anar. L'endemà en veure que la seva sogra portava dues ferradures als peus i altres dues a les mans, va descobrir que era bruixa, cosa que tothom ignorava. Hi ha una versió que diu que aquest cas va passar a Sant Vicens Ferrer, que era ferrador, i que la bruixa era la seva mare, que, disgustada perquè el seu fill era sant i treballava per la causa de Déu, mentre que ella era donada al dimoni, feia tot el que podia per contrarestar les predicacions del seu fill, i totes les nits es tornava mula i feia mil malifetes, fins que, una nit, el seu fill la va sorprendre en aquest estat animal, i creient que es tractava d'un mal esperit, però sense poder sospitar que fos la seva mare, la va ferrar, però l'endemà al matí veié que la seva mare era la bruixa que, en forma de mula, ell havia ferrat el vespre abans.

Es conten molts fets d'haver-se presentat bèsties estranyes per les cases, de manera inopinada i sense saber com hi havien entrat, la qual cosa feia sospitar els amos, els quals les empaitaven amb un bastó, trencant-los una pota. Al dia següent ha comparegut una veïna del poble, de la qual ja se sospitava que era bruixa, amb

una cama o braç trencat, sense haver pogut explicar satisfactòriament com li havia esdevingut aquell mal.

Es conten, també, molts casos de dones parteres, de pocs dies, que encara no havien sortit de casa per anar a l'església a oir la primera missa de parteres, haver-se'ls presentat, davant de casa, bèsties estranyes, com porcs negres, guilles o senglars, que llençaven uns grinyols furiosos, els quals es tiraven als conreus, entraven al corral fent malbé la vianda i espantant al bestiar; tot això per a induir la dona que surtís de casa i es condemnés i la seva ànima fos, en morir, presa pel dimoni. La dona, en tenir necessitat de sortir de casa, ho ha fet, bo i portant a les mans pa de l'oferta, o una candela beneïda encesa, o bé després de posar-se damunt el cap una teula, per no sortir de sota teulat, i, tant bon punt com els animalots ferotges han vist aquesta acció, han desaparegut sense saber com, ni veure cap a on anaven, com per art del dimoni, sense haver-los vist més la bona dona.

Per tota la Costa es conta una graciosa tradició que assenyala, a cada poble, el nom de la casa de pescadors o mariners on va succeir el següent fet : Hi havia un pescador que sospitava que, cada nit, li tocaven la barca i la trobava mullada, com si hagués estat tirada en mar, i no quieta a la platja, tal com ell la deixava. Una nit, volgué saber qui era el que feia ús de la seva barca, i es va quedar a dormir ben amagat sota la bancada. Tot d'una, va sentir un fort sotrac, i va veure com quatre o cinc dones, tingudes totes elles en el poble per bruixes, queien, a l'hora, volant, damunt la barca. Al moment, la que feia de capitana va preguntar si les bruixes eren cinc (el nombre és variable, segons les versions).

— Vara per una, vara per dues, vara per tres, vara per quatre, vara per cinc.

Veient que la barca no es movia, va repetir la fórmula, i aquesta vegada tampoc es va moure. Aleshores va preguntar a les seves companyes si n'hi havia alguna que estés prenyada. Totes varen contestar que creien que no, però la capitana va dir que potser alguna n'estava i no ho sabia i que vararia per sis, en lloc de cinc; i repetí la fórmula, fins a arribar a sis. Al moment la barca pega a fugir tota sola, mar endins, amb una rapidesa vertiginosa i més furient que un llamp. Amb uns moments curtíssims, com una alenada, van recórrer una distància enorme, fins a arribar a les

costes d'Àfrica, segons unes versions, i fins a les d'Amèrica, segons altres. La barca es va deturar a una platja solitària, prop d'una gran ciutat, i les bruixes, tornades ocells, van fugir volant. El pescador, molt espantat, va sortir aleshores de la barca i es va trobar en terres per ell desconegudes, plenes d'una vegetació per ell estranya, i va comprendre el que li havia passat. Com a testimoni del fet, va fer peu a terra sense allunyar-se gaire de l'embarcació, perquè si tornaven les arpies no el deixessin en terra, i va collir un feix d'herbes i plantes ben estranyes i desconegudes a Catalunya. Pocs moments després de tornar al seu amagatall, els ocellots bruixes van retornar i en posar el peu damunt el bastiment esdevingueren, un altre cop, dones com les altres. Llavors la capitana repetí el conjur de demanar que la barca varés pel nombre de persones que anaven dintre, ja que es veu que, si no s'anomenava el nombre exacte de persones, el bastiment no es varava, raó per la qual aquest no es volia fer a l'aigua en el viatge d'anada. Per segona vegada la barca es llençà furiosa a la mar, i el viatge de retorn es féu amb la mateixa rapidesa que el d'anada. En arribar a la platja d'on havien sortit, les bruixes van fugir i el pescador quedà meravellat de la facècia. Contà això succeït a tothom, i ensenyà, com a prova, el feix de canyotes o vegetals estranys que havia arreplegat en les llunyes terres on havia anat en uns segons. Va propagar arreu el nom de les bruixes, ponderà les malifetes que devien haver fet en aquelles llunyes terres, mentre ell estava esperant a la barca.

Maspons i Labrós* conta d'un carreter tarragoní que, una nit, en allotjar-se a un hostal, hagué d'anar a dormir a les golfes. Mentre estava allí, hi pujà una vella de la casa, la qual, d'un prestatge, tregué una ollota plena d'uns untets, amb els quals li va untar les plantes dels peus, i el pobre home es tornà un ase. L'home tornat bèstia, l'endemà al matí, tal com va poder, va baixar a l'hostal on el va veure l'hostaler, el qual, suposant que no tenia amo, ja que ningú no el reclamava com a seu, el va prendre pel seu compte i el féu treballar amb gran duresa, sense donar-li gaire menjar. El pobre ase sofrí molt durant una temporada, fins que, un dia, desesperat d'aquella vida i conservant en tot moment el seu coneixement d'home, amb tot i el seu estat animal, com pogué, va pujar

* *Lo Rondallayre*, 1871-1875.

una altra vegada a les golfes, i valent-se de gran enginy, va abastar l'olla dels untets, amb els quals, no amb poca pena, se'n fregà els polsos, i tornà a la seva primera condició d'home. Seguidament fugí a tota cama de l'hostal.

Hi ha una vella rondalla clàssica, amb un argument del tot igual al de la present llegenda, solament que allí l'home es redimeix del seu estat de bèstia, després de menjar-se una planta de les posades a l'altar d'una divinitat, el dia de la festa d'aquesta. La rondalla, que ha sobreviscut fins avui entre nosaltres, però en condició de tal, això és, sense que el poble la tingui com a certa, ha pres un caient de cosa veritable i fins hi ha qui diu, que ell n'ha estat el protagonista.

La idea de l'esperit del mal, que es complau a perjudicar el pròxim, i que sols barrina en aquest sentit, és ja antiguíssima i se la troba en les civilitzacions més reculades; ha pres cos en totes les nacions, en formes més o menys alterades, però la concreta de la nostra bruixa, afiliada al dimoni i amb estreta relació amb aquest, és filla de les tèrboles idees que, sobre aquest particular, estigueren tan en voga a l'Edat mitjana, les quals els atribuïen els poders més fantàstics i les malifetes més esgarrifoses, fins al punt d'haver costat la vida a moltes de persones, que, jutjades per un tribunal, eren condemnades a la galera, de la manera més ignominiosa. Una resta d'aquelles velles creences encara viu entre nosaltres, com en dóna idea això que acabem de transcriure.

ELS ENCANTATS

En parlar de les *aloges*, dites també en alguns indrets *encantades*, hem indicat les condicions d'aquesta mena d'éssers. El poble creu que són mortals, com tots els altres, però víctimes d'alguna circumstància especial que els fa diferents dels altres, els fa tornar objectes inamovibles en uns casos, els canvia en bèsties en altres i els condemna, de vegades, a una vida eterna com a càstig d'un mal fet o pecat comès; en aquest cas l'ésser damnat d'aquesta manera ve obligat a estar en continuat moviment, sense poder parar mai, mentre el món sigui món. Generalment la condemna és eterna.

En el clot de Vallderrós, a la riera de Riells, hi ha una cova, dita del Moro, prop d'un gorg, on, es diu que hi viuen cent donzelles encantades. Segons la tradició, el rei moro de Caldes de Montbuy, va renunciar al dret, que es creia tenir, de governar els cristians, amb la condició que aquests, cada any, li paguessin una contribució de cent donzelles cristianes pel seu harem. El monarca musulmà va abandonar el seu castell per passar a viure a la cova ja citada, on devia rebre el tribut de les cent donzelles. Un dia, quan aquestes donzelles ja estaven reclutades per a ésser portades al moro, i trobant-se ja prop de la cova, les noies, avergonyides, varen preferir tirar-se totes al gorg, on hi estan encara encantades, abans de passar a poder del sarraí. Una vegada una pastoreta, que anava a guardar el seu ramat per aquells voltants, tot filant, li va caure el cabdell baix al gorg, i quan va provar d'abastar-lo, va notar, amb gran sorpresa, que des de dintre l'aigua li estiraven el fil, mentres una veu melodiosa, però molt fonda, li demanava que anés tirant més fil, que allí hi havien encantades les cent donzelles que no havien volgut passar a mans del rei moro. La pastoreta es va espantar i va voler fer companyia a les donzelles, i, com elles, quedà encantada junt amb tot el seu ramat que es va tornar de pedra, figurat per un gros pedregall, que encara avui es veu al voltant del gorg, on el poble

hi creu endevinar les formes i figures pròpies dels anyells pasturats per la jove pastoreta.

El castell de Montsoliu havia estat habitat, segons la veu popular, per una reina, dita Na Guilleuma, de la qual no es diu per què va quedar encantada junt amb tota una gran cort de criades. Totes les nits de bona lluna, especialment els dissabtes, al punt de la mitja nit, sortia aquesta gran dama acompanyada de tota la seva cort de servidores i es lliuraven a la dansa, bo i armant gran cridòria i espantant amb llurs cants i xisclets els veïns del proper poble de Breda. Alarmat el poble per aquell desori, va recórrer en demanda d'ajuda al capellà, el qual, una nit, revestit amb els ornaments sagrats, va pujar al castell i va exorcitzar les encantades, que, volant com si fossin ocells, se'n van anar fins al gorg Negre de la riera de Gualba, a poca distància del castell de Montsoliu. Un cop allí, la reina Guilleuma es va tirar de cap al gorg, on la van seguir totes les seves companyes, que per sempre desaparegueren de Montsoliu, que ha quedat ben assossegat. La reina i la seva gran cort de serventes surten, moltes nits, a ballar a un planell situat prop del gorg Negre, conegut pel Pla de les Bruixes, on fan mil i una maleses, però com que el pla és lluny de poblat, no espanten a ningú.

Al castell de Montsoliu hi ha un gran tresor encantat en forma de gra i segó. Està amagat a una cambra subterrània, que només s'obre una vegada a l'any, i és a la nit de Sant Joan, al punt de sonar la primera batallada de les dotze, i es tanca quan cau la darrera. El que hi vagi ha de procurar de sortir, precisament, abans de tocar la darrera campanada de les dotze, si no, la porta és tanca i queda encantat durant tot un any, i si l'any següent un parent el va a desencantar ha de portar un cap de mort a la mà i un ciri encès cap per avall; del contrari queda encantat per a sempre. Si es pot fer bona arreplega del gra que es troba dintre el soterrani, quan un arriba a casa es troba que aquest se li ha tornat or, i si en lloc de gra s'emporta segó, en arribar a casa se li ha tornat gra.

Conten que el Comte de Montcada tenia una gran antipatia a l'arquebisbe de Tarragona. Un dia, aquest hagué d'anar a Roma a veure el Papa, i havia de passar pel peu del turó de Montcada, on el comte tenia el seu castell. El comte, amagat en un lloc arrecerat, va esperar el pas de l'arquebisbe, i en veure'l el va matar. Per aquest mal fet, va quedar encantat el comte, i cada dissabte, al punt

ESCOTILLA DEL MIG, f. : L'obertura que comunica la coberta amb la bodega. És al mig de la barca de bou, i va tapada amb un quartó. A l'interior hi ha un banc travesser que serveix per a lligar els caps de l'art del bou.

ESCOTILLA DE PROA, f. : Obertura quadrada que comunica la coberta de la barca amb la bodega. És a proa de la barca de bou, i va tapada amb un quartó.

ESCULL, m. : Sin. de *baix*. (Costes de Llevant i de Ponent.)

ESCULLAT, m. : Paratge ple d'esculls i roques submarines. (Costes de Llevant i de Ponent.)

ESCUPIR, v. : L'acció de la mar, quan llença coses a la platja.

ESCUT DE SEPIA, s. : L'esquelet de la sepia. Té certa retirada a un bastiment.

ESGUERRO, m. : Estrip o altre malmenament d'una xarxa. (Costa de Llevant.)

ESPAI, m. : La distància a què se situen els llaguts, l'un de l'altre, a fi de poder calar els sardinals sense embolicar-se. (Empordà.)

ESPARDENYA, f. : Residu que llença la mar, d'una forma semblant a la sola d'una espardenya. (Sant Pol.)

ESPARTÓ, m. : Embocadura d'espart de l'afàs de la nansa. (Mataró, Badalona, Barceloneta.)

ESPERLLONGAR, v. : Deixar anar corda per anar perllongant un ormeig. (Mataró.)

ESPIÀ, m. : Fons compost de barreja de fang i vegetació (Pineda.)

ESQUER, m. : La vianda que s'enfila en un ham perquè, en picar, el peix quedi clavat. També s'aplica aquest nom a les viandes que es posen dins les nanses per atraure peix. L'esquer més corrent és, per als hams, cuca, sardina i joell; i, per als ormeigs de malla de jonc o murtra, urissos, boga, pop bullit i una pasta feta amb anxova i farina, molt usual entre els nansaires de Pineda, Calella i Sitges. També s'usen, com a esquer, el pa i les plomes de gall.

ESQUILLOTS, m. pl. : Grans onades que es formen al mig de mar i es fonen sense deixar rastre. Són perilloses per a les embarcacions de pesca properes.

ESTAMANERA, f. : Barrot travesser clavat, per un extrem a la taula-bocal i que sosté els corredors d'una embarcació de pesca.

ESTATZA, m. : Sin. de *caló*.

ESTEL DE SANT MATEU, m.: Estel Sirius, de la constel·lació del Ca major. (Mataró.)

ESTEL DELS BOTERS, m. : La planeta Venus quan surt al capvespre. Deu el seu nom a la circumstància que antigament els treballadors, en l'ofici de boters, tenien fixada l'aparició d'aquest estel per plegar de llurs tasques.

ESTEL DELS BOVERS, m. : La planeta Venus quan surt al capvespre. Deu també el seu nom a la circumstància que, els pastors no retiraven de la pastura dels bous fins que apareixia aquest estel. (Bal.)

ESTEL DEL DIA, m. : Planeta Venus quan surt de matinada (Costes de Llevant i de Ponent.)

ESTEL DEL MORO, m. : Estel molt brillant que apareix tan sols dues vegades l'any. Sempre surt a mitja nit quasi a ran d'aigua, al dret del fit de la costa, lleugerement inclinat cap al sur. La seva aparició és indici de fort temporal i és considerada pels pescadors com una malastrugança. És l'estel de la paüra entre la gent de mar. Sembla que no es tracta de cap estel determinat, i sí de qualsevol que surti en circumstàncies semblants, car si surt, sols cada mig any, no és possible que el que surti a l'estiu surti també a l'hivern a la mateixa hora i al mateix lloc. Molt possiblement es tracta d'un estel fantàstic del qual els pescadors parlen amb certa basarda. (Mataró, Badalona, Vilanova.)

ESTEL DE TRAMUNTANA, m. : Estel del nord. (Roses, Blanes, Sant Pol.)

ESTELA, f. : 1. Rebulliment en l'aigua de mar, que deixa una embarcació darrera seu després de passar per un lloc. 2. Rastre i moviment d'ones que produeix una embarcació.

ESTELA, f. : La planeta Venus quan surt de matinada. (Sant Pol, Mataró, Badalona, Barceloneta.)

ESTELA DEL NORD, f. : Estel del nord. (Vilanova.)

ESTELOT, m. : La planeta Venus quan surt al capvespre. (Sant Carles de la Ràpita.)

ESTENDRE LA XARXA PER CURT, v. : Estendre la xarxa a la platja perquè s'assequi.

ESTENDRE LA XARXA PER LLARG, v. : Estendre la xarxa a la platja perquè s'assequi. Els sardinals i els boleros s'estenen per llarg.

ESTIVADOR, m. : El pescador que aplega el palangre a la cofa.

ESTIVAR LA XARXA, v. : Posar la xarxa a la barca per anar a pescar.

ESTORRELLAR, v. : Estendre les xarxes perquè s'assequin.

ESTRET, m. : Braç de mar situat entre dues vores de terra.

ESTROP, m. : 1. Ena per ia agafar la corda de l'art, emprada pels que tiren l'art. Consisteix en una banda o faixa de roba que va des de l'espatlla al costat. A la seva part inferior penja un tros de cadena d'uns 2 pams, a la punta de la qual va un bocí de suro o fusta. Amb la cadena es dóna una volta a la corda, i en estirar l'estrop resta aquesta agafada pel suro. (Costa de Llevant i de Ponent.) 2. Lligament de corda que uneix el pal al banc d'arborà d'una embarcació. Els extrems de l'estrop estan enfilats als escàlams i travessen l'arborà de banda a banda. 3. Lligada del rem amb l'escàlam.

ESTROP DE LES TRISSES, m.: Anella de corda enfilada, per sota, a la peramola de la barca i per sobre al bussell de l'aparell d'hissar l'antena d'una barca de pescar.

ESTROPADA, f. : L'arrencada que l'estrop comunica a la barca, en remar.

com també el dia de Corpus, no es pot rentar ni cusir, ja que la roba rentada en els tals dies es pudreix i la roba cusida s'esquinça. Una bugadera molt incrèdula va anar, un d'aquests dies, a rentar al riu; però tan bon punt va arribar-hi, el riu va començar de créixer i més créixer, i ella es va sentir com enganxada a terra, de manera que no podia fugir, mentre que el corrent baixava furient i se la va emportar riu avall. I avui, en nits de mal temps, i sobretot de manera molt especial els dies sants, en què, segons la tradició, va passar el fet, i per Corpus, se senten encara els cops de picador, i, mig esfumada, se la veu entre la boira, allà lluny, tot gemegant pel seu mal fat.

Altres encantades són les Filles del rei Herodes, que varen ésser castigades a dansar per sempre, en càstig de la degollació de sant Joan, i tot ballant, sense mai parar, van passar un dia per Catalunya. En trobar-se damunt el riu Segre, que estava gelat, el fervor de llur dansa va ésser allí tant fort, que van arribar a desglaçar el gel i van caure dintre el riu, just el seu cos, però els quedà fora el cap, que, en reaccionar el glaç, es va cloure i les va degollar, tal com elles havien fet degollar el pobre sant Joan. Però amb tot i no tenir ara testa, continuen per això ballant sense mai parar. La nit de la festa del Baptista surten a ballar, a flor de terra, i corren pels camps i llocs deserts i, ai del pobre que les troba pel seu camí, que queda encantat com elles, i no pot resistir la temptació de seguir-les, sorprès per la seva encantadora bellesa, atret per l'encís i fascinació de la seva dansa, i, com elles, sempre més ha de ballar. Si al punt de la mitja nit de sant Joan, hom escolta amb tota atenció, allà lluny, de manera fosa i mig indefinida, se sent el soroll fet per les gralles i flubiol que toquen una graciosa i deliciosa dansa, així com també se sent la mica de remor produïda pel seu moviment. Aquesta creença ha donat lloc a la formació de dos proverbis, que diuen : «Ballaràs més que les Filles del rei Herodes», aplicat a una persona molt afeccionada a la dansa, i l'altre, diu : «El temps passa i la Joana balla». Es creu també que les Filles del rei Herodes, quan ve una tempesta, es tornen com una boira i s'enfilen cel amunt, i es tornen allí grossos ocellots, que van davant dels núvols i els guien cap on elles volen. Se suposa que les grues i altres ocells que solen anar davant les tempestats, són aquests éssers, transformats en ocells que condueixen i menen la tempesta segons el seu gust i desig.

Aquesta llegenda té una variant, que es troba bastant estesa, la qual en essència és igual a l'anterior, solament que les ballaires no són les Filles del rei Herodes, sinó uns camperols innominats que, trobant-se un dia en plena dansa, es va escaure a passar el combregar, i ells estaven tan engrescats en la dansa, que no varen voler parar per retre homenatge a Nostre Senyor, amb tot i el requeriment que, per parar el ball, els féu el flubiolaire. Seguiren ballant, i, en càstig d'aquesta irreverència, es va ensorrar la plaça, era o lloc on es feia el ball, i els ballaires i el músic quedaren ensorrats a sota, on continuen ballant per sempre més. Apareixen solament en determinades ocasions de l'any a flor de terra, que és quan se sent la remor de la música i de la dansa. El poble assenyala diferents llocs on hi ha una falla geològica d'escasa extensió, com el lloc on estaven ballant els dansaires condemnats per la irreverència. També hi ha variants que diuen que no eren pas uns ballaires, sinó un batedor que estava a l'era, fent rodar el seu animal, en mig de gran gatzara i cridòria, quan va passar el combregar i els batedors, en lloc d'agenollar-se i saludar a Nostre Senyor, van xurriacar més els cavalls perquè corressin més, i van armar un major brugit, per la qual cosa foren damnats a encantament etern, i han de xurriaquejar al cavall, que mai para de donar voltes, mentre ells no paren tampoc mai de cridar.

També estan encantats i condemnats a eterna vida diferents personatges bíblics. El Jueu errant, que ha de voltar sempre sense no poder-se deturar mai, per no haver deixat deturar a Jesús al peu de la seva porta, quan, carregat amb la creu, feia via cap al Calvari. De tant voltar diu el poble que ja té la planta del peu tant forta com si fos de banya. Cada set anys passa una vegada pels mateixos llocs, car, com el Mal caçador, necessita aquest espai de temps per a donar la volta al món. Està condemnat a eterna misèria, però, com que no pot treballar, car mai no es pot deturar en la seva marxa, sempre que es posa la mà a la butxaca hi troba una moneda de deu sous, amb la qual, tot i estar condemnat a eterna pobresa, no deixad 'ésser ric, ja que mai no li manca res del que necessita. Segons la tradició catalana aquest personatge era sabater, i, en llençar a Jesús de la seva porta, li va tirar una forma pel damunt. La maledicció del Jueu errant s'ha fet extensiva als sabaters, que estan, com aquest, damnats a eterna misèria i el seu ofici és propi de pobres i miserables.

També està damnat Malcus, el soldat que després d'haver vist com Jesús li afegia l'orella que Sant Pere li havia tallada, li va donar una bofetada. Per tan mala acció és condemnat a pegar contínuament bofetades a una roca, amb tota la seva força; segons unes versions, amb una mà de ferro, perquè el cop sigui més fort i la sotragada que rebi, per efecte del cop, li trastorni més el cos. Està tancat sota una cambra fosca; segons altres dintre un pou de molta fondària, pel qual mai no para de donar voltes de dia i de nit. Cap a migdia del Dijous sant, si es para bona atenció, se sent el seu trucar pesat, que pega contínuament cops a les parets de la cambra o pou, que són de pedra viva. Segons una tradició, la muntanya de Montserrat, de fantàstiques crestes, era, antigament, una gran ciutat, dita de *Trencanous*, la qual es va ensorrar i capgirar en el terratrèmol sofert per la terra en el moment de crucificar a Jesús, i, sota les runes d'aquesta gran ciutat, està soterrat el soldat Malcus, bofetejador de Jesús.

També, de tradició bíblica, Pilat està damnat per haver signat la sentència de Jesús; com l'anterior està en un pou de profunditat incalculable i esfereïdora, tant, que quan es vol ponderar una cosa de molta fondària es diu que *sembla el pou de Pilat*. Amb una ploma de mesura enorme i de gran pes, va, contínuament, signant la sentència per les parets del pou, sense mai no parar, i en escriure, fa un rigarrec espantós. De tant en tant, com el soldat Malcus, es detura i, girant els ulls en l'aire cap a la boca del pou, pregunta : « — Encara bramen els ases? Encara pareixen les dones?» Segons creença popular, set anys abans d'acabar-se el món, els ases deixaran de bramar i les dones deixaran d'infantar. En igual dia que l'anterior, o sia pel Dijous sant, cap a migdia, si es para bona atenció, se sent com signa, tot fent un grinyol que fa estremir.

La fantasiosa visió popular fa veure éssers encantats a totes les roques i pedres de formes estranyes i de caient un xic original, raona, en totes elles, el per què d'aquella situació inanimada; cerca, quasi bé sempre, com ja hem pogut veure, unes raons de caràcter religiós, actes d'irreverència i poc respecte amb les coses sagrades.

També els encantats són vistos pel poble en els relleus de les muntanyes i en tota pedra o roca de forma un xic original.

EL FOLLET

És un ésser molt petit, molt més gran, però, que el Maneiró. Es presenta de nit a les cases, revisa tot el que hi ha passat durant el dia, vigila amb gran cura i zel perquè tota cosa de la casa estigui en el degut ordre i perquè es faci la vida amb l'estalvi degut. És invisible, mai ningú no l'ha vist, ni crec que el poble s'imagini la seva figura física; no he trobat qui em sabés dir com era.

Es presenta cada nit, quan ja tothom és a dormir; entra per sota la porta o pel forat del pany, per les escletxes de les finestres o per on sigui; no és obstacle el tancar amb pany i clau totes les cambres i departaments de la casa, ja que es fica per tot arreu. Mira si tot està ben net i ben endreçat, la taula plegada, els plats rentats, les sobres del menjar degudament desades i, amb un bon sentit d'estalvi, si la roba està neta i endreçada; cuida, per últim, amb viu interès, per totes les coses de la família, i vetlla pel seu bon ordre i estalvi. Ai de les dones de la casa, si troba algun desordre en tot allò que constitueix les feines de la llar! : Se'n va tot enfurismat cap a les habitacions, i, per més tapades que estiguin sota els llençols, se'ls fica dintre el llit, sense saber com, i els venta fortes surres en càstig de la seva deixadesa i mal ordre.

El follet també té un gran interès pel bon tracte del bestiar; mai no es descuida de visitar els corrals, corts i estables, mira si els ramats i tot altre bestiar van ben cuidats i guardats. Els animals per als quals sent una major simpatia són els cavalls, els ases, les mules i totes altres bèsties de càrrega, als quals trena, amb gran enginy i art, les crins, els fa unes trenes meravellosament pentinanades i arreglades, amb una traça impossible a l'home. Mai no se sap com s'ho arregla. Són molts els traginers que asseguren que, de nit, sense saber com, ni sense haver pogut mai veure'l, per més que l'hagin vigilat, el follet ha visitat llurs cavalls i bèsties de càrrega i els ha pentinat les crins amb un art sorprenent i inimitable per l'home, per més esforç que hi posi. Hi ha cavalleria

que té un follet protector, el qual la cuida amb gran zel i la pentina i la trena, cada nit, vagi la bèstia on vagi.

Les dones que fan les feines de la casa en els indrets on és viva la creença amb el follet, cuiden molt bé de no anar-se'n al llit sense deixar-ho tot ben net i endreçat, ja que temen les mil tortures del personatge que, despitat per la disbauxa i mal ordre que ell creu veure en el mal arranjament de la llar, sense pietat, les castiga. Si, emperò, alguna nit, per alguna causa o altra, no han pogut deixar les coses en l'ordre que elles desitgen, es valen d'un enginy per evitar la fúria del minúscul vetllador per la riquesa de la casa. Tiren per terra uns quants grans de mill, o bé algunes petites molletes de pa; quan el follet se n'adona, es desespera davant d'aquell abandó, considerat per ell com una gran disbauxa i, amb el seu afany d'estalvi i economia es posa seguidament a recollir-les amb tota cura. Però, com que té un forat en mig de cada mà, tal com les va collint amb una mà i se les va posant a l'altra, pel forat que hi té li tornen a caure una altra vegada a terra, i naturalment, no obté cap resultat pràctic de la seva feina, car, per més que culli, sempre n'hi ha el sòl sembrat, i així es passa tota la nit deixant-se portar pel seu afany estalviador, i les dones aconsegueixen que no es fixi en les altres coses de la cuina i no vagi a amoïnar-les.

El follet és un esperit benèvol, protector de la família, que cuida pels interessos d'aquesta i pel bon desenrotllament de la llar; s'interessa per tot allò que és pel bé de la família. Quan una família canvia de casa, no per això deixa de seguir-la el follet en la seva nova estada, i es conta en molts llocs de la nostra muntanya, que una família va canviar de casa, i en el tràfec es van descuidar una paella a la casa on primer vivien; quan la mestressa va trobar a mancar l'estre que li calia per fer un fregit, va córrer de seguida cap a l'antiga casa, a la seva recerca, però, pel camí, ja va trobar el follet que, vetllant pels interessos de la família, va anar a veure si s'havien descuidat res a la vella estada i, en trobar la paella, ell se l'havia carregada a coll i la portava cap a la casa nova. El curiós del cas és que, com que el follet és tan menut — no és visible als ulls humans —, la mestressa no veié pas com un minúscul homenet portava una paella al coll, sinó, senzillament, aquest estre culinari, que caminava sol, dret cap a casa seva, mentre que una veu petita, petita, li deia:

— Ja la porto jo! Ja la porto jo!

Es creu que el lloc on se sol situar el follet, quan està a casa, és damunt el peu de les debanadores; és, per dir-ho així, l'indret on té la seva estada en la llar. Quan es muda de casa ell s'aferra ben fort al ferro de l'arbre d'aquestes, i, junt amb aquest estre, segueix la família.

Es pot atreure la simpatia del follet deixant-li alguna lleminadura perquè se la pugui menjar quan vingui : mel, fruites escollides i algun pastisset. Si és rebec, i no se li deixa res perquè llepi, de vegades es revenja esbullant les troques, estirant pels peus les noies que dormen, sobretot les joves i les servents i, principalment, esbullant-los els cabells, de manera que, quan són a pentinar-se, els hi és molt difícil. Degut a aquesta creença, en diversos punts de la muntanya es diu *que té el follet*, quan una persona va molt descabellada.

El follet, bondadós i amic, per a les persones grans, és, en canvi, un personatge esporuguidor i ferotge per a la mainada, i quan se li vol fer fer alguna cosa que no és grata, especialment per fer-la anar a dormir, se l'amenaça dient : *vindrà el follet*, i s'obté l'obediència immediata.

Sembla que el follet és un reste dels antics esperits familiars de les religions paganes, possiblement del Manes romà, protector de les famílies; era considerat com l'esperit més estimat de la família, el qual, després de mort, sobrevivia etèricament i vetllava pel benestar i progrés de les famílies, a les quals mai no abandonava, seguia amb gran interès totes les seves contingències, no les desamparava mai en les seves coses i estava sempre a la vora seva.

Aquest ésser fantàstic és un dels més estesos de Catalunya; no sols és conegut a les contrades muntanyenques, on generalment la fantasia popular sol ésser més viva i on aquesta mena d'éssers tenen el seu major domini; és també conegut per la terra plana. El progrés modern ha fet esborrar un bon xic la creença amb aquesta mena d'éssers; hi ha qui assegura que els follets, que sols vivien i campaven a l'ombra de la nit; van rebre un fort contratemps amb la institució del toc vespertí de l'Avemaria, el qual els perjudicava en gran manera, i feren una forta resistència a la seva introducció, fins al punt d'acudir en munió als campanars a sostenir, en el possible, les campanes perquè no es poguessin ventar i entortelligaren

les cordes usades pel toc, però la seva força no va ésser prou, i la innovació no es va poder impedir i hagueren de fugir, terres enllà, per no veure's mai més. Aquesta creença presenta el follet com a un ésser renyit amb la llei de Déu, i, per tant, ens confirma que deu ésser successor d'alguna antiga divinitat pagana. La creença amb el follet no estava pas renyida amb la religió, i el fet de creure que, durant la nit, el minúscul ésser havia visitat la casa, o bé els estables, corrals i corts, no significava res de particular.

A Mallorca hi ha un altre personatge, un xic semblant al follet català, el qual, però, no reuneix les característiques ni circumstàncies d'aquest. És un ésser petitet, que rep el nom de *S'home de sa colzada*, perquè no té més alçada que la que va del colze fins a la munyeca. Té la testa adornada per una llarga barba i cabellera blanques, i vesteix un ric vestit de bones sedes, de coloraines virolades.

Es conta una llegenda d'aquest personatge, molt popular a Mallorca.

Un dia, una dona de sa casa, mentre estava feinejant per la cuina, sentí un gros grinyol de la corriola del pou; es tombà per veure què havia estat aquell soroll, i veié un d'aquests homenets, ricament abillat, el qual li digué que la seva esposa acabava d'infantar un nin i que ell no tenia la roba convenient per al convit que havia de fer el dia del bateig i que venia per demanar-li si li volia deixar. La bona dona obrí l'armari de la roba, en tregué diversos tovallons, estovalles i altres peces, les lliurà a l'homenet, que li'n donà les gràcies i digué que ja les hi tornaria. Passats uns dies, la dona sentí un grinyol semblant al del primer dia i, girant-se cap al pou, veié novament l'homenet que li portava la roba que li havia estat deixada, tota ben neta i planxada. Li'n donà mil gràcies pel favor i, després, se'n tornà. La dona va tornar la roba a l'armari, però abans la va mirar, i trobà, amb joiosa sorpresa, que a cada doblec de la roba hi havia una brillant dobla d'or, totes les quals, en conjunt, feien una quantitat respectable, que millorà força la sort de la bona dona.

EL PARE LLOP

Ésser d'aspecte embrutit i ferotge, que té un gran domini damunt els llops i els mena i governa com vol. Fa que aquests, que el creuen amb gran mansuetud, destrueixin els ramats dels que no li són amics i que respectin els ramats d'aquells que el protegeixen i favoreixen.

El pare llop és un home com els altres homes; posseït del do de dominar els llops al seu gust; en fa el que en vol. Viu en despoblat, al bosc, entre els llops; molt rarament baixa a poblat, cosa que fa en nits de gran tempesta i de fred molt rigorós. No se sap de què viu ni com es manté, però sí se sap que menja i beu com les altres persones. Es creu que la seva fúria es pot allunyar i la seva simpatia es pot guanyar per mitjà d'una oració anomenada el *Parenostre del llop*, o senzillament l'*Oració del llop*. Sols la poden dir els bruixots, bruixes i gent que té tractes amb el diable. El remugament d'aquesta oració evita que els ramats siguin visitats pel llop, i que se'n porti algun cap de bestiar.

Maspons i Labrós conta que en l'alta província de Lleida hi havia un famós encantador de llops, el qual, un dia, va trucar a la porta d'una rica masia, demanant acolliment, que li fou negat perquè el seu aspecte, mig ferotge, infundia por. Des d'aquell dia els llops van atacar els ramats de bestiar de la casa i els destruí ben aviat, i tantes vegades com van intentar de refer les ramades, van ésser víctimes dels llops que no en deixaven rastre. L'amo, desesperat davant aquell gran flagell, va organitzar una cacera, en la qual varen prendre part els més famosos caçadors de la contrada, armats de bones armes, però, en ésser a la muntanya, es van trobar amb l'encantador de llops, que anava acompanyat d'un gros ramat, el qual va passar i traspassar moltes vegades pel seu davant, en mig de la gran llopada, sense poder-li engegar cap tret ni tampoc als llops, fent-los veure que contra d'ell i dels seus llops res no hi podien. Aleshores, desesperat el ric pagès, va donar ordre

que se'l rebés a casa seva i se li donés bona hospitalitat; després, els llops mai més no es van posar entre els ramats de la rica pagesia, i l'amo va poder tornar a dedicar-se a la ramaderia.

Les fortes batudes donades als llops, ja fa uns anys, han arribat al punt de fer-los desaparèixer del tot i han fet també que el poble hagi perdut la noció de l'existència del pare llop, rei i menador del llop. El nom d'aquest personatge fantàstic, tan temut algun temps, ha passat avui a servir per a esporuguir la mainada, a la qual se l'amenaça amb la presència del pare llop quan se la vol obligar a fer allò que no li ve de gust, i, també, quan es vol ponderar com és d'inútil d'alguna cosa a la qual se li vol fer infundir respecte, sense tenir-ne, es diu que *sembla el parenostre del pare llop*, o sigui el contrari del que es volia dir, quan, encara es creia en el valor meravellós d'aquesta oració que, en invocar-ne la seva semblança, equivalia a ponderar-ne el seu misteriós poder.

Aquesta oració màgica servia per a atraure's la simpatia del temut personatge, amb la qual se li venia a implorar protecció o un favor que podia atreure's o perdre's, segons la manera com era dita l'oració, tant supersticiosa com la mateixa creença en l'ésser fantàstic.

PARENOSTRE DEL LLOP

«Nostre Senyor e mossèn Pere.
se n'anaven per llur camí,
en encontraren lu lop lobas:
— E on vas, Lop lobas? —
se dix Nostre Senyor.
— Vau a la casa de aital
menjar la carn i beure la sang d'aital
— No ho faces, Lop Lobas. —
Se dix Nostre Senyor.
— Ves-te'n per les pastures,
menjar les herbes menudes;
ves-te'n per les muntanyes,
menjar les herbes salvatges,
ves-te'n a mitja mar,
que ací no pugues res demanar.»

(Revue de Langues Romanes)

PARENOSTRE DEL LLOP

Sant Antoni, amic de Déu,
sou confessor meu;
la mia ànima encomanam,

que me la confesseu,
que me la combregueu,
que me la guardeu d'aquella mala espina,
que camina nit i dia.
Sant Antoni té la virtut,
els malalts dóna la salut;
Matinet lo bon matinet,
bon Jesús se va llevar,
mans i cara es va rentar,
amb l'esquerra es va calçar,
amb la dreta es va senyar.
nou passos ne va fer,
tres altars va visitar.
un *au* Mairia va trobar;
les *flus* i les nou Maries;
batejem el fill de Déu;
— quin nom li posarem?
nom, sobre nom,
salvador de tot lo mon.
Amb una corretja endaurada
la Verge Maria hi està assentada.
Pere, Pere, no cal venir
que ja sé lo que em vols dir;
obra les portes del Cel,
tanca les de l'infern.

Com passa, aquell pobre aubat,
que no té culpa ni pecat,
treu-lo d'aquell mal camí,
que la medalla fa diner,
Cel i terra va pels camps,
com degué tremolar
l'animeta d'aquell pobre cristià;
com va i com ve
la fuia del temple.
ossos i llops les dents serrades;
lladres i traïdors les mans plegades.

(Versió recollida a Campdevànol.)

Que l'any vint-i-dos i vint-i-tres,
no me vegin ni lligat ni pres;
llops i cans, les dents serreu;
lladres facinerosos, les mans lligueu.
Sant Llibori
sigui el nostre bon adjutori;
la creu de Sant Joan
me sigui pel darrera i pel davant;
la creu de Sant Pere
me sigui per davant i per darrera;
lo manto de Nostre Senyor
me sigui bon cobertó;
lo manto de la Verge Maria,

me doni bona sort i bona guia;
valga Nostre Senyor
que és la nostra salvació.

(Rosselló.)

Aquestes oracions són conegudes pels pastors. Se'n serveixen per a evitar que el pare llop els faci fer cap dany a la ramada; les diuen juntament amb altres oracions. Els camperols, no pastors, les diuen també, i creuen que es lliuren d'ésser perseguits i agafats per cap llop, ca foll o rabiós, ni per lladres ni traïdors. Les solen dir solament quan han de fer algun viatge, o han de sortir fora de casa, a gran distància. També es diuen en llevar-se i en emprendre el camí, després de cada descans. També es resen abans d'entrar en alguna posada, on es té el propòsit de passar-hi nit, per tal de lliurar-se de lladres o de mala gent que prepari algun parany. Això fa que a més dels llops, hi siguin alludits els lladres i els traïdors.

EL MANEIRÓ

És un ésser molt petit, tant, que diversos milions de maneirons caben dintre un canonet d'agulles o una capseta de tabac de polsar. La seva missió és la de treballar d'una manera desesperada i amb una rapidesa fulminant, tant, que amb uns breus moments escometen i porten a cap obres immenses i gegantines. Serveixen humilment i sumisa el seu poseïdor, el qual, obté amb ells gran profit i fortuna. Amb un obrir i tancar d'ulls fan les feines més grosses que, per obtenir-les, caldrien molts d'anys de treballar-hi fermament centenars de persones. El seu afany és sols el treballar sense mesura i, quan no tenen res a fer, s'enfurismen i maten l'amo o el que els mena, sense més remissió; de manera que, quan se'ls mana feina, hom ja ha de tenir ben pensat què els farà fer un cop aquesta estigui llesta, ja que amb un tancar i obrir d'ulls, tenen enllestit tot el que se'ls mana, i, al moment que ho han acabat, comencen a dir amb grans crits:

— Què farem, què direm?

I si, a les tres vegades de repetir aquesta pregunta, el que els mana no els hi ha ordenat altra feina, se li tiren al damunt i el maten. Aleshores, quan un hom ja no sap què fer-los fer, els mana que es tornin a posar dintre la capsa, i ho fan al moment; llavors el seu posseïdor els tapa, i queden una altra vegada presoners i rendits a la submissió més manyaga, fins que de nou convingui a l'amo.

Aquests éssers tan immensament menuts, provenen d'una llavor, de certa planta, que té el nom de *maneironera*. Obtenir aquesta llavor és cosa molt difícil i intrincada, ja que la planta floreix i grana al punt de tocar les dotze de la nit de sant Joan; i ho fa dintre coves de molta fondària, d'accés molt difícil, guardades per ferotges gegants i dracs, que sols deixen pas aquella nit de l'any, i encara, sols al moment en què cauen les dotze batallades de la mitja nit. Si l'atrevit, que cerca fortuna, va a collir la llavor de

l'herba i té la dissort de sentir la darrera campanada dintre la cova, ja li cal que es prepari per sofrir les visions més esgarrifoses. No he pogut aclarir si la llavor que grana de l'herba és ja els mateixos éssers microscòpics o bé si és el germen d'una nova planta que, sembrada produeix els homes minúsculs.

Aquests éssers animals, provinents d'origen vegetal, se'ls atribueix la construcció de tota cosa gran i gegantesca, de difícil assoliment, per part del 'home. Han fet un gran nombre de dòlmens de la regió muntanyenca del Pallars, ponts en indrets de construcció difícil, i altres obres que, al judici de l'home senzill, són de producció arriscada i semi impossible. La llegenda de les construccions és sempre la mateixa. Hi havia un home que havia estat pobre, i sense saber com va començar a enriquir-se i a adquirir grans finques d'extensió incalculable, les quals estaven, sempre, molt ben conreades, sense que mai ningú no hagués vist que ni el seu propietari ni cap altre treballador cuidés del seu conreu, fins que un dia es va saber que tenia una capseta on guardava uns milers de maneirons, que eren els que li treballaven els camps i finques i l'havien fet ric. L'home estava gelós del que tenia i mai no deixava la misteriosa i meravellosa capseta per a res, fins quan dormia se la posava sota el coixí; en canvi, el seu servei sentia una gran enveja per poder-la heure. Un dia, anant de camí per terres molta llunyanes de casa seva, en companyia d'un criat, es varen deturar a beure en una font, i l'amo, per por que no li caigués la capseta a l'aigua, quan s'ajupís a beure, se la va treure de la butxaca i la va deixar a un costat de la font. Un cop ja havia begut, no es va recordar de tornar-la a prendre, i, quan el criat va veure que se n'anava sense agafar la capseta, se la va fer seva, bo i procurant que no ho veiés l'amo. Un cop posseïdor del tresor, la va obrir, i li van sortir tota una nuvolada de menuts homenets, que, amb gran cridòria, li demanaven feina. Mig espantat, el servent, va dir que anessin a un lloc molt apartat en cerca de pedres, les més grosses que trobessin i que les pugessin muntanya amunt, fins a fer-ne una grossa pila, i, encara no havia acabat de dir això que ja veié, volant pel seu cap, una munió de gegantesques pedres, de moltes tones de pes, que anaven del lloc indicat cap al cim de la muntanya; i en un brevíssim instant quedà fet el claper o dolmen, i, al punt, els maneirons, suats fins a regalar, de la gran feinada, novament li recla-

maven feina a grans crits, i el criat, tot atordit, sense saber com desempellegar-se d'aquell exèrcit de furiosos treballadors, els manà que se'n tornessin dintre la capsa, cosa que feren al moment; i així quedà conjurat el greu perill de mort que corria el criat si, al moment que li demanaven què havien de fer, no hagués pogut manar-los una cosa o altra.

Pels països on és vivent la creença en aquests éssers fantàstics de caient benèvol, quan alguna persona prospera sensiblement, de seguida se li atribueix la possessió d'una capseta o un canonet d'agulles de maneirons, i es creu que es deu a aquests éssers fantàstics, i al seu afany desmesurat per al treball, la seva fortuna i profit. Diferents rondalles presenten aquesta idea d'uns treballadors de mida minúscula, tinguts, generalment, per menuts diables que van tancats dintre un canó d'agulles i que, en casos de conveniència, són llençats a l'aire pel seu posseïdor, sortint tots remenant, lleugerament, una enxirinada cua, portant a cap les obres més escabroses i difícils, sigui com siguin, i que un cop complerta la llur missió tornen dintre el seu cau. La imatge és exactament la mateixa en la rondalla que en la realitat. Podem suposar que la presència de maneirons, que trobem en algunes variants del conte de la Blancaflor i del Castell d'Iràs i no en Tornaràs, considerada en la major part de Catalunya com a una cosa que ha perdut el seu caire de realitat, per passar a ésser un episodi de rondalla, en algun lloc és, encara, tinguda com a cosa real i veritable, i se citen llocs i persones que han intervingut en fets creguts generalment per certs.

Hi ha dues dites que es refereixen als maneirons, una a la seva petitesa i altra al seu afany d'activitat; així, per ponderar una cosa com a molt petita es diu que *és més menut que la llavor de maneiró*, ço que equival a rebaixar una cosa al màxim grau de petitesa imaginable. Si diversos milions d'aquests éssers caben dintre els menuts canons d'agulles o capses de polsar, calculi's la seva petitesa, i molt més encara ho deu ésser la llavor que els fa néixer.. També es diu *treballador com un maneiró*, quan es vol ponderar la laboriositat d'un home.

A Mallorca hi ha un altre ésser fantàstic que, sense ésser ben bé el maneiró català, hi té bastants punts de contacte. Rep el nom de *diable boiet* i és un bon xic més gran que el maneiró. Els diables boiets solen anar de dos en dos, i es presenten per les pa-

gesies i cases foranes a demanar feina, que no se'ls pot negar; del contrari, entren casa endins i comencen a trencar tot el que se'ls presenta. Treballen amb afany i amb una rapidesa fulminants, tant, que ja se'ls pot manar la feina més grossa, que amb un moment la tenen feta, i en demanen d'altra al instant; però tot ho fan al revés del que s'ha de fer; esguerren i malmeten tot el que fan, trenquen les eines i ho esgarrien tot, tant, que la seva presència en una casa, en lloc de produir un guany, pel molt que treballen, sense voler ni acceptar cap mena de pagament ni menjar, tot al contrari, és considerada com a una malastrugança, car fan malbé tot el que toquen, esguerren tot allò en què intervenen, i no se'ls pot negar la feina, perquè s'enfurismen, i aleshores, pitjor : peguen a l'amo, maltracten les criatures i fan tota mena de maleses. Per a esquivar-los no hi ha un altre mitjà que fer-los dir el parenostre al revés, cosa que no saben fer, i avergonyits se'n van. També és dóna a l'un una pell de xai negra i se li mana que la renti, fins que es torni blanca, i a l'altre se li dóna una pell blanca, i se li encarrega que la renti fins que es torni negra, les quals coses tampoc no saben fer, i llavors se'n van. La solució de fer rentar pells de xai fins que arribin a canviar el seu color, és un tema, que es troba molt sovint en les rondalles catalanes, quan algun diable s'ha presentat a una casa, i no se sap com fer-lo fugir.

ELS GEGANTS

Són éssers de mida exageradament gran, posseïts d'una força i d'un poder ènormes; sovint tenen un gran enginy, fill de la mateixa força, d'un elevat grau de valentia i coratge. Per regla general són bona gent, dotada de bon geni i esperit manyac, majorment si es té en compte que amb la seva força ho podrien fer tremolar tot si volien; no hi hauria home, ni objecte que pogués resistir el furiós embat de la seva portentosa energia, si els passava pel cap d'esmerçar la seva força per al mal. És molt curiós que tots els gegants, que en altres temps havien viscut, són del sexe masculí; no ens és coneguda la suposada existència de cap gegantessa.

Un dels gegants més coneguts és el Fort Farell, o senzillament el Farell. Diu la tradició que era fill de Caldes de Montbui, on encara existeix la casa on va néixer i viure. Era de mida tan gran, que, quan volia anar de viatge, trencava un pi dels seus boscos i li servia de bastó. Es dedicava al conreu de la terra; com que era tan sapat i tenia tanta de força, amb quatre cops de les seves manasses feia la feina que no haurien pogut fer, amb igual espai de temps, un centenar d'homes. Quan tenia set, posava un peu dalt de dues muntanyes, distants alguns quilòmetres l'una de l'altra, inclinava un xic el cos i es bevia l'aigua del Congost, tanta, que més d'una vegada havia deixat aquest riu mig eixut. Un dia, mentre estava llaurant un camp amb el seu parell de bous, va passar per allí un soldat, que li va fer gran sorpresa de veure'l tan alt, i volgué demanar-li, com per riure, quin era el camí d'anar a Barcelona, bo i encarant-li l'escopeta en fer-li la pregunta. El Farell, amb tota senzillesa, va agafar l'arada per l'esteva i, després d'alçar-la junt amb el parell de bous, va assenyalar al soldat el camí que li demanava. El soldat quedà meravellat de tanta de força.

Segons la tradició, quan En Colom tornà per primera vegada de les Amèriques, portà tres indis negres d'aquell continent novament descobert; un d'aquests era un gegant de mida fantàstica.

En aquella ocasió es trobava a Barcelona el rei en Ferran el Catòlic, el qual, a la vista d'aquells indis, quedà més sorprès que pel seu color bronzejat, i la pertenència a una raça completament desconeguda fins aleshores, per la mida exagerada del gegant. En manifestar la seva sorpresa, per la vista d'aquell home tan gran, les autoritats de Barcelona li van dir que, ben prop de Barcelona, en vivia un altre, més gran encara que el negre portat per Colom. El rei manifestà curiositat per coneixe'l, i, seguidament, van enviar tot un exèrcit a buscar el Farell. Aquest, en conèixer la voluntat del rei, arrencà un pi i se'n vingué cap a Barcelona a peu, i hi va arribar primer ell a peu que tots els soldats de cavall que li havien enviat perquè vingués. En passar els portals, els guardes el detingueren i li digueren que havia de pagar el tribut de la llenya, ja que aquesta pagava per entrar a la ciutat, i ell portava un pi. El nostre home replicà que, allò que ell portava, era un senzill bastó. Els guardes no s'hi entengueren, i, després de molt discutir, el Farell tirà el pi per dalt de les muralles, com si fos una senzilla palla, i, d'una camada, passà per damunt les muralles i va entrar sense pagar res.

Presentat al rei, aquest quedà meravellat de la gran alçada, i pel gust de veure com menjaven ell i el gegant negre, els va convidar a menjar plegats, i els proposà, per després, que tinguessin una baralla a la seva presència, per veure quin dels dos era més valent. Els dos es van atipar a crema dent, i el negre, que es tenia per molt fort i creia que amb un cop de puny hauria aixafat a Farell, no parava de dir, mentre menjaven:

— Menja, menja, Farellàs,
que mai més no hi tornaràs.

I el Farell s'anava atipant sense fer-ne gota de cas. Quan els dos ja estigueren prou tips, van disposar-se per a la baralla. El negre, que no les tenia totes, va atacar a Farell amb tota la seva força, i li donà milers de cops de puny i esgarrapades, però sense fer el més petit mal a Farell, fins que va quedar rendit i ja no podia fer res més, i Farell encara no s'havia bellugat. Quan va tocar el torn al nostre home, el va agafar per una orella i va dir cridant:

— Aparteu-vos, gent d'Amèrica, que allí on caurà, tot ho aixafarà!

I el va llençar en l'aire, per damunt de totes les cases, i era tanta la fúria, que va anar a parar a Amèrica, d'allà d'on havia vingut.

D'aquesta memorable feta en va néixer aquella cançoneta coneguda per tothom, que diu així:

«El gegant del pi,
ara balla pel camí,
el gegant de la ciutat,
ara balla pel terrat.»

El gegant del pi era Farell que, com hem dit, sempre anava acompanyat d'un pi que li servia de bastó, i el gegant de la ciutat, que ballava pel terrat, el negre que, el dit Farell, llençà per damunt els terrats. Després d'aquesta memorable feta, Farell se'n tornava cap a casa seva, i, en ésser passades les muntanyes de Collcerola se li va fer de nit i es va adormir; però la serena de la nit va ésser tan crua, que el va matar, i quedà petrificat. Encara avui en e, relleu que formen les muntanyes es veu la seva silueta.

Un altre gegant hi havia, molt amic de Farell i contemporani seu, dit el Nen de Vaquerisses. Se'n conta, que, abans de sembrar alguna mena de llavor, agafava un grapat de terra del camp on s'havia de fer el conreu, la tastava, i amb el gust coneixia la mena de planta que més i millor hi podia arrelar. Quan, llaurant o cavant, li sortia algun roc, l'agafava amb una grapada, i per gros que fos, se'l menjava. La seva percepció auditiva era tanta i tan refinada, que, si posava l'orella a terra, sentia les herbes com creixien. Com el seu company Farell, també, en certa ocasió, va alçar l'arada i la parella de bous per indicar a un viatger el camí que cercava, i, com ell, arrencava de soca i arrel la més feixuga alzina o el més corpulent roure, d'una sola estirada, per emprar-los com a bastó.

Un dia passava per un estret caminal i va trobar una llarga riata de matxos, carregats de pedra, cavalcats tots ells pels seus traginers, els quals feien via contrària a la que ell duia. Com que el camí era estret, i ell tenia els peus molt grosos, era impossible de passar uns i altres. El Nen de Vacarisses va passar el seu braç per sota la panxa de tots els matxos a l'hora, i, d'una sola braçada, els va alçar tots, junt amb la seva pesada càrrega de pedra i els traginers que els cavalcaven, i els posà tots al seu darrera, sense que ningú, ni homes ni bèsties, no prengués cap mena de mal.

Un dia tenia ganes de berenar i es va fer una amanida amb set carretades d'ensiam, trempades amb set quintars de sal i set

bots d'oli; no es parla de la mida del plat usat per fer tan gegantesca amanida, però sí que diu la tradició que hi va caure, dintre, una de les portadores, que havia servit per traginar l'ensiam, i que, en preguntar al Nen si havia trobat alguna cosa, va contestar que li semblava que sí, que hi havia trobat una petita busqueta. Tant d'ensiam va fer bocassa al nostre home, i cregué convenient fer-se-la passar; li van fer brou de pa en un gran forn de calç. Mentre li feien, va passar per vora el forn un ase carregat de llenya, i va caure dintre, i es cogué amb el brou. El gegant tot s'ho va beure, i preguntat si hi havia trobat alguna cosa, replicà, com abans, que li semblava que sí, que hi havia trobat una brossa menuda. Amb l'intent de treure-li de la panxa la brosseta, amb una llarga escala, li van baixar coll avall, fins a arribar-li a l'estómac, on van trobar set regiments de soldats que hi jugaven a pilota. Un menjar tan superabundant i quantiós, necessàriament havia de produir a l'organisme del gegantàs una gran quantitat d'excrecions, innecessàries a l'aliment orgànic, i que el nostre devia expellir, i en fer-ho, ho féu amb tantíssima d'abundància, que hi va femar tot el Vallès. La gran fertilitat d'aquesta contrada té el seu origen en aquest fet.

Com Farell, quan volia beure, posava un peu a la carena pirenenca i un altre al Montseny i, ajocant-se un xic, quedaven secs al seu davant qualsevol dels diversos rius que per sota seu lliscaven.

Aquest personatge és tingut com a més mal geni que l'anterior; es diu que, molt fàcilment s'enfadava i que s'esbravava bufant, però ho feia amb tanta fúria, que el seu buf produïa un huracà desenfrenat que tot ho arrabassava i s'ho enduia; el seu buf era comparable a la més furiosa tramuntana.

Per la regió del Montseny es parla d'un altre gegant, conegut pel Pare Esmè, del qual no n'hem pogut trobar gran cosa, si no que era tan alt, que, quan sortia de casa, es passejava per damunt dels enlairats pics d'aquella carena; posava un peu a les Agudes i l'altre a Matagalls amb la més gran facilitat, i que, més d'una vegada, quan tenia set, s'havia begut tota l'aigua que baixa per la riera de Gualba.

A Barcelona es parla del Pare Gegant, que vivia darrera de la carena de Collcerola, que s'anava a banyar a mar davant la ciutat construïda dalt un turonet, per evitar que, quan, en banyar-se, feia augmentar el nivell de la mar, l'aigua no inundés la ciutat.

Era tan alt, que, per anar del seu cau a mar a banyar-se passava per damunt de Barcelona, una cama açà i altra cama allà, i la ciutat sota les seves cames.

Prop de Montserrat havia viscut una nissaga de gegants, dits els Regira-rocs, dedicats al conreu dels camps. Una vegada la collita els fou adversa, i no varen collir res per menjar. Refiats en el seu gran poder i en la seva força hercúlea, van decidir de robar les provisions dels seus veïns i deturar els vianants que passaven per vora de llurs caus, i fins arribaven a matar-los si es resistien. Per la seva mala conducta, les gran piles de vitualles, que havien abassegat de mala manera, foren encantades i convertides en munts de pedra, que encara avui es poden veure, en forma de pallers. El poble encara les ensenya sota el paratge montserratí conegut per les Agulles, sota les coves d'Alpens. Hi ha qui creu que, no solament foren els queviures mal adquirits els que es van tornar pedres, sinó fins ells mateixos hi van quedar ensorrats a sota. Les roques conegudes popularment pel nom de Pallers, tingudes vulgarment per monuments megalítics, no són altra cosa que roques aïllades per l'acció geològica de les neus i les gelades, que han pres una forma semicònica.

Hi ha una rondalla, molt estesa arreu de Catalunya i pels Pireneus, fins i tot localitzada en aquests, la qual es refereix a un famós gegant, dit Joan de l'Ós, per ésser fill d'un ós i d'una dona. Tenia la forma humana, si bé molt pelut, però tota la força i poder propis de l'ós. Un dia un ós va robar una tendra pastoreta, que es va adormir mentre guardava el ramat; se la va emportar cap a la cova, d'on mai més la va deixar sortir, ni tampoc a un fill, que és el protagonista de la llegenda. L'ós anava a cercar els més exquisits menjars, que robava de les pagesies, per la dona i el seu fill, i els portava a la cova, la qual era tancada amb una feixuga pedra. El nin es va fer gran, i un dia, la seva mare li contà el cas del seu naixement. Posseït de gran força, va alçar la pedra que tancava la seva presó. Mare i fill van sortir cap al món, després d'haver mort a l'ós, raptor de la seva mare. Un cop en llibertat el noi, dit Joan de l'Ós, va fer mil proeses de caient meravellós; es barallà amb el dimoni, al qual, no cal dir, vencé. La seva força era tanta, que feia feixos de llenya amb troncs dels arbres més corpulents, als quals arrencava d'una sola estrebada. D'una braçada canviava

les muntanyes de lloc segons la seva conveniència. Cada gambada seva feia diversos quilòmetres de camí; es menjava les roques més grosses i pesants, com una senzilla molla de pa; quan, enfadat, bufava, feia rodolar per terra arbres i cases, com si tot fos una fràgil joguina.

Segons una altra tradició, al peu del Bassegoda i en el lloc conegut per Sant Aniol, hi ha una llarga cova, que travessa tota la carena pirenenca i que té la seva sortida prop de Tolosa. Per aquesta han passat, en determinades ocasions, grossos exèrcits, anant i venint de Catalunya a França, i al contrari; però la part central d'aquesta llarguíssima cova és guardada per un gegant ferotge, armat de gegantesca destral, la qual és descarregada damunt el que gosa travessar aquella via, si no compta amb el seu consentiment. Segons tradició popular, són tants els morts que ha fet el nostre gegant, a cops de destral, que la pila d'ossos és tan gran, que gairebé queda interceptat el pas de la cova. No se sap que aquest gegant surti per a res a l'aire lliure, sí, però, que s'alimenta de la carn de les seves víctimes. Es diu i se cita el nom de més d'un pastor de la rodalia, que ha estat prou atrevit per entrar dintre la cova, i ha vist al fenomenal gegant, però aquest li ha respectat la vida perquè no s'ha proposat passar la ratlla. Diuen que el nostre home està assegut dalt una grossa roca, sempre amb la destral alçada, en espera d'algun atrevit, per deixar caure al damunt la seva arma terrible.

També es troben diferents tradicions referents a Roldan, el gran gegant, que emprengué la reconquesta de les terres cristianes contra el poder de la mitja lluna. D'ell es diu que, quan tocava el seu corn de guerra, se sentia des de Tolosa fins a Saragossa, i que, amb un cop de la seva terrible espasa, tallava pel mig un cavaller, i el seu cavall, de la manera que partí una gegantesca roca, coneguda encara avui per la Bretxa d'en Roldan. Una vegada, barallant-se amb un altre gegant, li clavà un cop de puny. Aquest, tement el seu terrible cop, es va arronsar, i el nostre heroi, va pegar el cop al campanar de Massanet de Cabrenys, que va quedar esquerdat de dalt a baix, com encara avui es pot veure. Segons una versió, Roldan perseguia els moros amb una llarga vara de ferro, que, a cada cop, en matava cent. Quan ja els havia mort tots, i li era difícil de bastonejar-ne cap altre amb la seva terrible vara, estant

al poble de Ceret, la va tirar en l'aire dient: «— Ja està massa net!» El gros bastó de ferro va topar al cim d'unes alteroses roques, conegudes pel castell de Cabrera, i, d'allí, va anar a caure a un planell, on més tard, i al seu voltant, es va fundar el poble de Massanet de Cabrenys; nom de *massa net* que en Roldan havia donat al terreny. Al mig de la plaça de Massanet hi ha una alta vara de ferro, que, segons la veu popular, es la del gran Roldan.

Segons altres versions, Roldan portava un gros mall de ferro, d'algunes tones de pes, el qual tirava en l'aire amb gran facilitat i el feia caure al mig del exèrcits moros als quals causava grossos estralls, i en matava moltes dotzenes, cada vegada que la deixava caure. Un dia una host, de molts milers de moros, el perseguia; ell fugia a cavall i no es podia defensar contra tanta gent enemiga; la pobre bèstia no podia avançar : ho dificultava el pes del gran mall. Per a desembarassar-se'n el va tirar en l'aire i va anar a caure al mig dels seus perseguidors, dels quals en va matar alguns centenars, mentre el cavall, lliurat de tan gran pes, va fugir com un llamp, i així escapà dels moros. El mall encara es veu avui prop d'un camí, al terme d'Esterri d'Aneu, on va restar empotrat.

Roldan tenia la pell tant forta i gruixuda, que era inútil que li peguessin llançades, ni que li engeguessin trets; la seva pell tot ho escupia, semblava que hagués estat cobert per una gruixuda planxa de ferro; en canvi tenia molt febles i vulnerables les plantes dels peus; per això portava sabates amb set soles de ferro, i sempre dormia dret amb el cos recolzat en algun lloc mig arrecerat. Quan els moros van venir a Catalunya portaven per capità un gran gegant moro, dit Ferregut, que era molt valent i terrible. Els dos gegants es van parlar i van convenir que, abans que els dos exèrcits entressin en lluita — cosa que ocasionaria moltes morts i desgràcies —, era preferible que es barallessin ells dos sols, i el que quedés vencedor en la baralla, cediria el lloc a l'altre, i es donaria per perdut, sense que haguessin d'arribar a lluitar els dos exèrcits. En Roldan i en Ferregut es van avenir en aquest pacte i van lluitar, durant set dies, sense parar més que de nits, per a reposar. Dormien plegats en una mateixa tenda, feien el menjar a mitges i feien petar la xerrada mentres no es barallaven. Al cap de set dies, el moro va dir a En Roldan que no calia que s'escarracés, ja que no el venceria pas, perquè ell era invulnerable i tenia el cos cobert per

una pell més dura que el ferro, sols tenia molt delicat i sensible el baix ventre; per a evitar que aquesta part del cos li pogués sofrir cap dany, la portava tapada amb una gruixuda pedra, tota plana, la qual li cobria el baix ventre, i per això esdevenia invencible i invulnerable. En Roldan va fer com si no hi sentís, però es va guardar bé prou de contar al moro que a ell li pasava el mateix, però que tenia la part flaca a les soles dels peus. L'endemà, Roldan va ésser matiner; es va llevar molt abans que el seu enemic, i va treure-li la pedra que tenia amagada sota del coixí i la va llençar a més d'una hora lluny del lloc on dormien, camí que féu amb quatre gambades. En tornant a la tenda es va adormir com si tal cosa. Quan el moro es va despertar, va cercar la pedra per tot arreu, sense trobar-la; no va voler moure fressa, i va dissimular, perquè Roldan no s'assabentés que havia perdut la seva preciosa cuirassa i que, per tant, li quedava al descobert la part sensible. Roldan es va llevar, i féu el dissimulat. Varen esmorzar com si tal cosa, i després es van tornar a barallar com ho havien fet els set dies abans. Després d'una estona, que tot eren cops de puny i esgarrapades mútues, sense que cap fes efecte, Roldan es va ajupir, va donar un cop de cap al baix ventre de Ferregut, que, al moment, va caure mort, i ell va quedar vencedor. Als Pireneus, en el trajecte que va des del santuari de Núria al circ d'Ull de Ter, hi ha un abim conegut per la Fossa del gegant, la qual, segons la tradició, és el lloc on està enterrat el moro Ferregut, vençut per Roldan.

També es troba a Catalunya la llegenda del gegant Polifem, vençut per Ulises, immortalitzat pel gran Homer en la seva *Odisea*. Pel Moianès es conta que uns caminants es varen endinsar en un bosc, i se'ls va fer de nit. Es van soplujar a una cova. Al cap de poc hi comparegué un gegantàs, de mida extraordinària, el qual tenia sols un ull al mig del front; guardava un gros ramat, que, junt amb ell, va entrar a la cova. Aquell ferotge gegant era molt afamat de menjar carn humana; tant bon punt hagué entrat, ja sentí l'olor de persona i, al moment, els cercà per menjar-se'ls; tots es van amagar, però ell en pogué trobar un, al qual va matar i se'l menjà per sopar. Quan estigué ben tip, es va adormir, i aleshores els companys del mort, tement que tindrien la fi del seu company, varen agafar una brasa de foc del braser, que el gegant havia encès i, mentre dormia, li van ensorrar dintre el sol ull que tenia, i el deixa-

ren cec. El gegant donà un crit que va fer tremolar tota la muntanya, i va cercar, desesperadament i a les palpentes, els altres viatgers, però aquests, com era cec, fàcilment van escapar de les mans del gegant. Arribada l'hora d'engegar el ramat a la pastura, les bèsties es van inquietar i van començar a belar. El gegant comprengué que havia de donar la llibertat al bestiar, i amb una grapada va treure de la boca de la cova una grossa pedra, que hi tenia per porta, d'uns cents quintars de pes. Els viatgers aprofitaren el moment i sortiren amb el ramat; però veieren que el gegant es posava al mig de la porta de la cova, eixancarrat de cames, i mentre feia passar el bestiar entremig, les anava palpant, tot dient a cada una que passava:

— Passa, tu, que llana portes.

En veure que la sortida seria impossible, els viatgers es van posar sota la panxa d'un be i entremig de les potes, ben agafats a la seva llana, i així van sortir, sense que el gegant els pogués heure, i un cop fora de la cova es varen escapar.

Al Moianès creuen el fet com passat en una de les coves de Sant Miquel del Fai. Aquesta llegenda es troba també per l'Alt Empordà, i diuen que va succeir a un pastor de la pagesia coneguda per la Quera, prop de la Bassegoda, el qual, sorprès per una forta tempesta, es va soplujar en una cova, on trobà un gegant que se'l volia menjar, i ell l'enganyà fent-li beure un molt bon vi de la seva bóta, i es va embriagar. De nit li tragué el sol ull que tenia amb una brasa de foc encesa, que li va posar a dintre. El gegant, furiós, el cercava per tot arreu, sense trobar-lo, i, com l'anterior, va treure la pedra que tancava la cova per deixar sortir el ramat, i tocà també tots els moltons que passaven davant. El pastor va matar un moltó, li va arrencar la pell i se la va posar al damunt i va passar, barrejat entre els altres moltons, i així el gegant cec no conegué que era un home, perquè, quan li va tocar l'esquena, va trobar que la pell era llanuda, com la dels altres bens.

També es conta el mateix cas, a les muntanyes de Rocallaura, succeït al pastor d'una pagesia, coneguda pel Dalmau, el qual, com l'anterior, es veié obligat a soplujar-se a la cova on vivia el gegant, per causa de la tempesta. És curiós que a totes les tres versions, que el poble creu com a certes, es troba la frase feta del gegant, que compta i toca els bens bo i dient:

— Passa, tu, que llana portes.

Frase que ha esdevingut proverbial i que s'usa per donar un sentit de conformitat en un càlcul o enumeració llarga d'alguna cosa.

Aquestes són les dades més sobresortints que tenim a Catalunya, referents a gegants.

EL SIMIOT

És un ésser difícil de definir. El seu record és un bon xic esborrat de la imaginació popular. Era excessivament pelut i la seva visió era repugnant i esfereïdora.

Sembla que aquesta mena de simis, que tant podien ésser presos per un home com per una bèstia, vivien damunt els arbres dels boscos de les altes muntanyes dels Pireneus, i feien tant mal com podien; provocaven fortes tempestats, que venien del cim del Canigó, de les quals se'n derivaven fortes inundacions, que devastaven els conreus; robaven les criatures menudes, que se les emportaven cap al bosc i mai més no se'n sabia res. Davant aquest flagell, a l'any 1072, un capellà d'Arles del Tech, anomenat Arnulf, acudí a Roma, en demanda de protecció al Sant Pare, contra les malifetes d'aquells éssers salvatges que devastaven el país. Al cap d'uns dies d'ésser a la ciutat santa i de fer forta oració, li van ésser revelats dos sants perses, anomenats Abdó i Senén, els quals encara eren ignorats pel món cristià, i li fou dit el lloc on estaven sepultats i que ells podien conjurar el fort flagell que perjudicava la seva terra. Davant aquest prodigi i la meravellosa revelació dels sants, el Papa concedí a l'humil rector d'Arles del Tech, els cossos dels dos sants, els quals foren portats cap a Catalunya. No cal dir que prengueren grans mesures i precaucions per a no ésser descoberts durant el viatge, per tal d'evitar el rapte. Els cossos sants foren posats dintre dos barrils, que simulaven que anaven carregats d'un líquid, que canvia segons les variants de la llegenda. Amb tot i les precaucions preses per dissimular el contingut veritable de la carga, durant el viatge succeïren diversos fets que han deixat restes de llegenda en diferents poblacions de Catalunya.

Un cop arribats i instal·lats els cossos de sant Abdó i sant Senén a la menuda església d'Arles, les bèsties salvatges i ferotges fugiren

esporuguides, tot llançant forts udols i bramuls, com ferides de mort, abandonaren els boscos on tenien els seus cataus i desaparegueren per sempre, i des d'aleshores no se n'ha vist cap més, i s'ha tornat a restablir la tranquillitat i el ben estar en els boscos pirenencs on la vida era impossible, per causa dels ferotges animals. Els sants, venerats en terra catalana, disfrutaren ben aviat de gran devoció per part del nostre poble, que els coneix avui amb els noms de sant Nen i sant Non, i foren elegits com a patrons dels hortelans de Catalunya.

Els pocs pastors i bosquerols que saben donar certa raó dels simiots, en parlen, com si fos una cosa relativament moderna, la seva extinció; no n'hi ha pas cap que digui que els ha vist i que en parli d'ells com a un fet contemporani, però tots diuen que n'hi havia hagut, sense tenir una noció del temps, i sense donar-se compte dels vuit segles que han passat del fet, segons la llegenda transcrita. A través d'aquest llarg espai de temps, encara que molt difumada i mig esborrada, es manté vivent la representació de l'ésser esquiu i ferotge, pelut de cap a peus, d'aspecte esgarrifós i salvatge, de difícil definició, que, tan podia ésser un simi com un home, i que era el rei del bosc, on no es podia entrar sense témer la seva fúria, i que podia congriar tempestats que arruïnaven el país, i que robava les criatures.

Es curiós, que tot i havent viscut aquests éssers solament en els boscos pirenencs, segons sembla per la tradició, i no sabent-se'n res, fora de la contrada pirenenca, les vides dels sants Abdó i Senén, escampades arreu de Catalunya, diuen que van esquivar las males bèsties i animals ferotges dits *simiots*; i, si haguéssim de creure als goigs, també haurien viscut dintre la ciutat de Barcelona; així ho diuen uns goigs vells dedicats a aquests sants, venerats en l'església de Santa Maria del Pi, els quals eren protectors del gremi d'hortelans barcelonins.

Aquests éssers, avui ja mig esborrats de la memòria del nostre poble humil, semblen tenir el seu origen en una antiga divinitat pagana, possiblement el déu Silvà, que encarnava l'ànima del bosc i venia a ésser com el rei o déu d'aquest, segons la visió gentílica.

EL DIABLE

Se'l coneix també amb els noms de *Dimoni, Barrufet, Banyeta, Barsebuc, Barrabàs, Peu rodó, l'Home de la pota grossa* i d'altres. En els antics documents catalans se'l cita amb el nom de *Mascaró*. La seva personalitat és prou coneguda per tot el món cristià. És tingut arreu per l'àngel del mal i considerat com la personificació i símbol d'aquest. Envejós del poder de Déu, va separar-se del seu costat per treballar en contra seu, i volgué igualar-se-li. Treballa contra la llei de Déu; fa tot allò que li és possible per captar-se ànimes per a l'infern, sense regatejar cap mitjà, car, posseït d'un poder sobrenatural, esmerça tota l'energia a restar força a Déu i fer adeptes.

Segons el poble, el dimoni és alt i escardalenc, amb el cos tot cobert de pel, amb ales de ratapinyada i amb uns pits proeminents com els d'una dona; porta dues banyes, a tall de boc, i una llarga cua, peluda com tot ell. Segons uns, és negre, i segons altres és de color vermell; té uns ulls vermells i brillants com si fossin de foc, porta una llarga barba tota apuntada. Així és ell, segons la visió popular, quan es presenta amb la seva veritable i deguda figura, si bé sovint es presenta a l'home ricament habillat o disfressat, de la millor manera que li cal, per a millor enganyar i seduir al que vol fer-se seu. També creu el poble que té els peus com un boc. Quan es presenta dissimulat, sota alguna disfressa humana,

no pot, en tot, amagar completament la seva fesomia i, per més que dissimuli, sempre se li coneix en les banyes o la cua.

Es presenta a tothom que l'invoca; sovint sota una figura que difícilment pot descobrir l'humà que parla amb ell. Es presta sempre a donar ajuda a tothom que es troba atribolat; fa amb la major facilitat les obres i empreses més gegantesques i difícils; sempre amatent a servir a tothom i disposat a prodigar la seva valiosa ajuda en tot trànsit difícil, a canvi tan sols de posseir la seva ànima un cop l'ajudat mori. Té al seu servei un exèrcit fabulós de dimoniets que treballen amb un daler inacabable, posseïts del mateix poder sobrenatural que té, els quals li fan ésser planeres les obres més difícils i complicades. Són innombrables les obres de gran risc i enginy que se li atribueixen, i es pot assegurar, sense por d'errar, que és ell l'arquitecte que té construïdes un major nombre d'obres i de major mèrit pel seu enginy. Tota construcció arriscada i de gràcia constructiva és tinguda, als ulls del poble, com a una cosa superior al poder humà. De seguida és atribuïda al diable i se la volta d'una llegenda, que sempre és la mateixa.

Una persona sentia un gran desig o necessitat de veure feta una obra que li reportava un gran profit. El diable, en veure la perspectiva de conquerir una ànima més per a ell, li va oferir la seva edificació en poques hores. Ell sempre fa aquestes obres de nit, ja que la llum dificulta el treball d'aquest personatge, que sols pot obrar, gràcies a les tenebres.

Quan l'obra és acabada, o, sovint, quan ja sols hi manca una pedra, el mortal se sent penedit del seu pacte amb el diable i cerca algun mitjà, més o menys enginyós, per no complir-lo. El diable, amb tot i la seva mala fama, compleix la paraula donada i fa allò promès; en canvi, l'altre contractant, tingut per una bona persona, estafa i enganya el pobre diable que, d'altra banda, està posseït d'una vivesa extraordinària per totes les coses de la vida, però de res no li serveix la llarga experiència d'enganys que ha experimentat. Es podrien citar algunes dotzenes de construccions, atribuïdes al diable, voltades d'una semblant llegenda.

A més de les llegendes o narracions, que el poble té com a veritablement certes, hi ha nombroses rondalles o contes de caire fantàstic, en els quals el diable surt com a protagonista o hi juga un paper important; sempre emperò li toca la pitjor part.

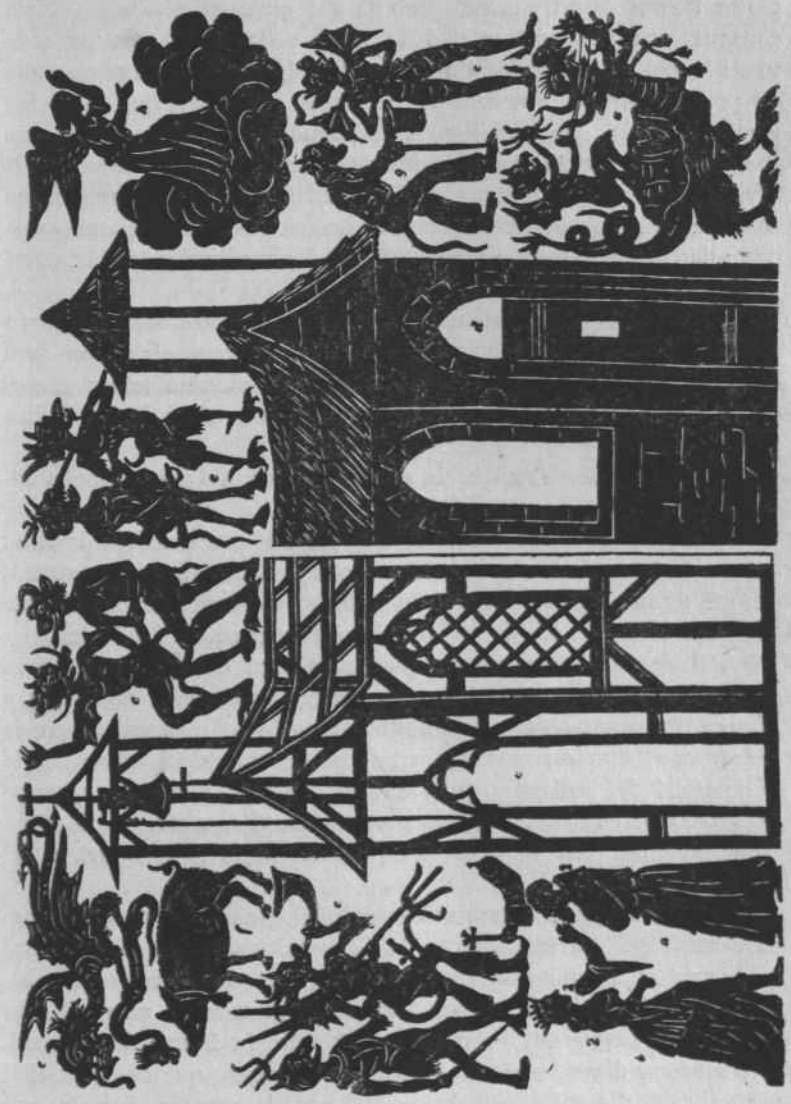

El dimoni, per regla general, és considerat com a un ésser fantàstic i com a un símbol, però també existeix realment. Hem conegut una persona, una dona molt vella, que creia haver-lo vist i haver-hi parlat més d'una vegada. Quan en parlava s'omplia de por i s'esborronava sols de pensar-hi. Contava que, amb tot i voler dissimular la seva figura, no pogué evitar que, per sota una gorra que portava, li sortissin les dues banyetes, reveladores de la seva veritable personalitat. Se li presentà com a dispeser, en una ocasió en què la bona dona cercava hostes. Segons deia, no sabia pas quina malifeta li volia jugar. No cal dir que no el volgué admetre a casa seva.

Són moltes les persones que se senten molestades en sentir parlar del dimoni i defugen la conversa, així com els és poc grat de sentir-ne malparlar; en certa dissimulada manera temen que el banyut els faci alguna mala cosa, ço que, en certa forma, indica una creença en el seu poder.

La creença en l'existència d'aquest ésser ha donat lloc a diverses preocupacions.

Quan es perd una cosa, és molt general a Catalunya la dita: «Al diable la dono per caritat», i com que el diable no admet caritat, perquè és un orgullós i un desdenyós, al moment retorna la cosa que se li ha ofert, i la fa trobar al qui l'ha perduda i la cerca.

Pel Penedès creuen que, quan mor algú que durant la seva vida no s'ha portat prou correctament, i, per tant, ha d'anar a l'infern, en morir-se, tan bon punt és amortallat o tancat dintre la caixa, ve el diable i se l'emporta; i perquè no sigui advertida la desaparició del cadàver, quan se'l va a enterrar, car els enterradors trobarien la caixa buida, posa, dintre d'aquesta, un tió o un tronc, la qual cosa amb el seu pes, dissimula la desaparició del difunt.

Quan s'apaga un llum, sense que faci gens de vent, ni hi hagi cap causa que ho justifiqui, a la Garrotxa es creu que és senyal que passa el dimoni i ha apagat el llum, perquè no vol ésser vist.

També es creu que, de nit, cap noia pot mirar-se al mirall, car en lloc de veure's ella, veu a dins el vidre la figura del dimoni. A Barcelona diuen, però al Penedès ho creuen, que s'hi veu ella, però amb el dimoni al seu darrera, el qual la segueix, després, cap a on ella va. Arreu de Catalunya es creu que la noia que, al punt

de la mitja nit de sant Joan es mira en un mirall, tota nua, hi veurà la figura del dimoni que li fa ganyotes.

És creença general que l'Àngel de la guarda té el dimoni pres i encadenat perquè no faci cap malifeta; però el dia de la seva festa, que s'escau el 2 d'octubre, el deslliga i desencadena, durant tot el dia, perquè obri en llibertat. En aquest dia, per tant, no es poden fer coses de transcendència, car totes surten malament; aquest dia és tingut com un dia fatídic. També es creu que les criatures, nascudes en tal dia, estan plagades de tota mena de vicis i dotades d'una molt gran perversitat, i acaben en mala fi, després d'haver estat en la seva vida molt dissortades.

El poble creu veure en la fesomia dels gats negres la fesomia del dimoni; pensa que sòn els seus aliats i ajudants. A les cases on hi ha animalets d'aquests, el diable té més influència que en les altres, i hi té un peu posat a dins. En canvi, també es creu que els gats negres porten sort a les cases.

En parlar de les bruixes, s'ha fet referència a la relació que hi ha entre elles i el dimoni que els fa de rei i senyor, al qual adoren i del qual reben tot el seu poder, mentre vagin contra Déu i contra la seva obra.

Es diu molt que el diable es presenta, sovint, sota la forma d'un animàl, generalment sota la forma d'un boc o d'una cabra. És molt coneguda una llegenda, trobada a molts indrets, segons la qual, un vespre, un vianant anava per un camí solitari i va trobar un boc o cabra que belava amb to planyívol. El bon home es va creure que algun pastor veí devia haver-la perduda, i se la va carregar al coll. Quan es dirigia, camí de casa seva, o almenys així s'ho creia, en mig de la gran fosca, li va semblar com si no seguís el camí que havia de fer. Al mateix temps va notar una cosa estranya en la càrrega que portava. Tot d'una li va tocar el cor que, potser, estava traginant el dimoni a coll i be, el qual se li havia presentat en forma de cabra. Va pronunciar una jaculatòria, invocant a Déu, i, al moment, es va sentir un terrible terratrèmol que el va deixar mig esmorteït. La cabra desaparegué, sense saber com ni per on. L'home comprengué que, allò que portava al coll, era el diable que se li havia presentat en forma de cabra i que, sense que ell se'n donés compte, el feia seguir cap a l'infern, en lloc d'anar cap a casa seva, tal com ell es creia.

Hi ha altres llegendes en les quals el diable es presenta, també en forma de cabra, a un vianant que passa de nit, per prop d'un camí. La cabra estava encimbellada dalt una roca altíssima, i en passar-hi a prop el bon home, li parla i li fa una pregunta, com si fos una persona. L'home en veure una cabra que parla, sospita que deu ésser algun mal esperit, i fa la senyal de la creu; la cabra llança un renec, seguit d'un gros espetec, fa un salt d'alguns quilòmetres i va a parar dalt una altra roca, molt distant de la primera, sovint a un terreny que pertany a algun altre terme.

La presència del dimoni es pot obtenir sols amb el reclamar la seva ajuda, i, segons diu el poble, sempre que és reclamada per algú, respon a la invocació, i mai no deixa de presentar-se. Si un cop se'l té al davant se'l vol allunyar, n'hi ha sobradament prou de fer la senyal de la creu; la visió d'aquesta és irresistible al diable; ho deixa tot i fuig esperveradament. Es diu que el diable, en desaparèixer, fa com un fort bot a terra, deixa sentir un retruc i espargeix una lleugera fumerola i una forta olor de sofre. Quan se'l reclama, surt de per tot arreu : de sota terra, de dintre una pedra que, de sobte, es mig parteix, de dintre el tronc d'un arbre, etcètera.

El dimoni regeix i governa l'infern, així com Déu Nostre Senyor regeix i governa el cel. Es creu que l'infern està situat sota la terra. Per ponderar la profunditat d'un pou, es diu que el seu fons ja es troba tan a prop de l'infern, que els treballadors, en fer-lo, van sentir una forta escalfor, provinent de les flames infernals, i van sentir forts enraonaments dels pobres mortals que, no havent portat durant la vida una conducta prou recta, es troben ara a l'infern. A Catalunya hi ha dos llocs que el poble creu que eren la boca de l'infern. Són dos estanyols, avui desapareguts, per efecte del sanejament d'aigues estancades. Un es trobava al terme del poble de Sils i l'altre al de Castelló d'Empúries. En aquest darrer, per un efecte acústic, se sentia, de tan en tant, un fort ronc que, segons la gent provenia de l'infern. Es creu que els que han estat damnats a cremar a les flames de l'infern, són perbullits dintre unes grans calderes, anomenades les *calderes d'En Pere Botero,* nom que, també, es dóna al dimoni.

ELS DRACS

Són unes bèsties ferotges, de mida gegantesca; participen de les tres condicions de bèsties de terra, d'aigua i d'aire; tenen quatre potes, amb unes ungles esmolades com ganivets. Tenen també unes dents refilades com espases i una llengua punxant com si fos una agulla. Les seves ales són immenses, per l'estil de les ales de la ratapinyada, amb la punta de cada aleró acabada amb una aguda punxa. Quan bramulen fan retrunyir la terra; llencen un alè pudent que emmetzina l'aire i mata tots els vegetals de la rodalia. La cua acaba com una llança, i pels ulls llença guspires, com de foc.

Es creu que n'han existit diferents. N'han parlat nombrosos escriptors i cronistes antics, els quals, de bona fe hi creien. El que des de molt antic ha tingut la major popularitat és el drac de la muntanya de Sant Llorenç de Munt. Segons la tradició, hi va ésser portat pels moros, quan per la reconquesta hagueren d'abandonar el nostre país. El van dur de la seva terra, on abunden aquesta mena de bèsties, quan encara era molt petit; el van pujar riu Llobregat amunt, fins arribar prop de la dita muntanya, on el van posar dintre una cova, encara avui coneguda per la Cova del drac. Perquè pogués menjar i es fes ben gros, li van portar dotzenes de bous, moltons, cavalls i altre bestiar gros, als quals van trencar les cames perquè no pogués fugir i escapar de la feresa del monstre.

Aquest va devorar tot allò que li havien deixat, i, ben aviat, es va fer gran i sortí per la muntanya on causà mil estralls. Tan aviat caminava, com amb un vol se n'anava a gran distància o es tirava pels rius i recs a nedar. Tots els elements li eren favorables; res ni ningú no el podia combatre ni atuir. Els habitants d'aquells paratges van recórrer al Comte de Barcelona i li demanaren ajuda per combatre aquella gran fera, i perquè els ajudés a treure aquell flagell de tot el país. El comte hi envià un dels seus cavallers més braus, anomenat Espès, juntament amb molta gent d'armes, però amb tot i ésser aquells cavallers molt braus i valents, es van espantar davant d'aquell furiós monstre, que tan aviat corria per terra com volava o nedava. Tant fou l'espant, que havent-lo vist els cavalls que els cavallers havien deixat dalt un serrat, es van tirar dalt a baix de l'abim, portats per la por. Aquell paratge va rebre el nom d'Abim dels cavalls, que encara avui porta. El cavaller Espès féu mil heroïcitats per batre la fera, però el coratge li va fallar. Retornà a Barcelona i digué al comte que creia que l'empresa era impossible. Aleshores el mateix comte es va determinar d'anar, ell personalment, a matar la ferotge bèstia. Quan s'hi va encarar, la bèstia es volgué tirar al seu damunt. El comte, emperò, se li agafà per una pota, i quan el drac mig ferit, va alçar el vol, tot bramant, el comte, ben agafat a una de les seves garres, no parava d'anar clavant-li pregones llançades al mig del cos. La bestiassa va anar dessagnant-se i perdent força, fins a arribar a caure, mig esmorteïda, a terra, on el comte la va rematar a cops de llança al cap. Es va alçar una creu al lloc on va caure, i encara avui és conegut amb el nom del Puig de la Creu.

Hi ha versions que diuen que, no sabent el comte com embestir la fera, manà fer una mena de barraca, tota eriçada d'espases o llances per tots els costats. El drac s'hi va llençar furiosament al damunt, i restà mig ferit per les moltes espases i llances que a l'hora el varen punxar. Alçà, aleshores, el vol, tot bramulant, mentre el comte se li agafava a una pota.

Segons una altra versió, el comte, en atacar-lo, potser impensadament, va creuar la seva llança i la seva espasa, i la bèstia, davant la figura de la creu, va perdre la seva braor i es va deixar acostar. El comte que, amb gran facilitat li va donar la primera burxada, desféu la creu que, impensadament havia fet amb les seves armes;

el drac, en no veure-la, tornà a recobrar coratge, i novament es va llançar a volar; mentrestant el comte se li agafava a una del es potes.

També es parla d'un altre drac famós, del qual, com l'anterior, n'han parlat els antics cronistes i historiadors catalans, que el confonen amb l'anterior, fins al punt de no saber-se si són dos dracs diferents, o si es tracta d'un mateix drac. Aquest vivia per l'alt Vallès; el va matar un cavaller, anomenat Soler, del poble de Vilardell. Aquest cavaller, un dia, es disposava a sortir de casa seva, quan se li presentà un captaire demanant almoina. El cavaller deixà la seva espasa al peu de la porta, se'n pujà dalt de casa seva a cercar alguna cosa per donar al pobre, i quan tornà a baixar, es va trobar que el pobre havia desaparegut, i tampoc trobà la seva espasa, però, en canvi, en el seu lloc en trobà una altra, de gran tremp i de mànec virolat. El brau cavaller interpretà el fet com un designi de què havia de matar el drac amb aquella espasa que se li havia donat, la qual, segurament, devia estar posseïda d'un poder meravellós. Per veure fins on arribava el tremp de l'espasa, tan extraordinàriament adquirida, provà d'embestir una feixuga alzina, la qual quedà partida en dues mitats amb un sol cop. Exposà als seus amics el seu parer, sobre el que devia fer amb aquella espasa, i, tothom, cregué que li havia estat tramesa del cel perquè hi matés el ferotge drac. Sortí de casa seva en cerca de la terrible bèstia. Pel camí trobà una grossa roca, a la qual donà un cop d'espasa i la partí pel mig. Llavors ja no dubtà del poder irresistible de la seva arma, i hi atacà l'animal, que caigué mort, en un paratge, que la tradició encara l'assenyala prop de l'encreuament de les carreteres de Girona i de Sant Celoni. La joia del cavaller Soler de Vilardell, per haver mort a la bestiota, fou gran. En arribar a l'indret, on l'esperaven els seus companys per conèixer el resultat de la lluita, portat per la joia que sentia, alçà el braç en l'aire; la dissort volgué que una gota de sang de la bèstia, que havia quedat a la seva espasa, rodolés avall per la fulla d'aquesta, fins a arribar al cor del brau cavaller, que morí emmetzinat per la gota de sang del drac. L'espasa meravellosa, posseïda de gran virtut, fou tinguda en gran estima, i l'adquiriren els reis de Catalunya; se la troba citada en diverses cròniques, i es creia que causava la mort a tothom qui feria. D'aquest fet, popularíssim en l'Edat mitjana, i tingut com a cosa ben real i certa, se'n troba un relleu a la porta de Sant Iu de la Cate-

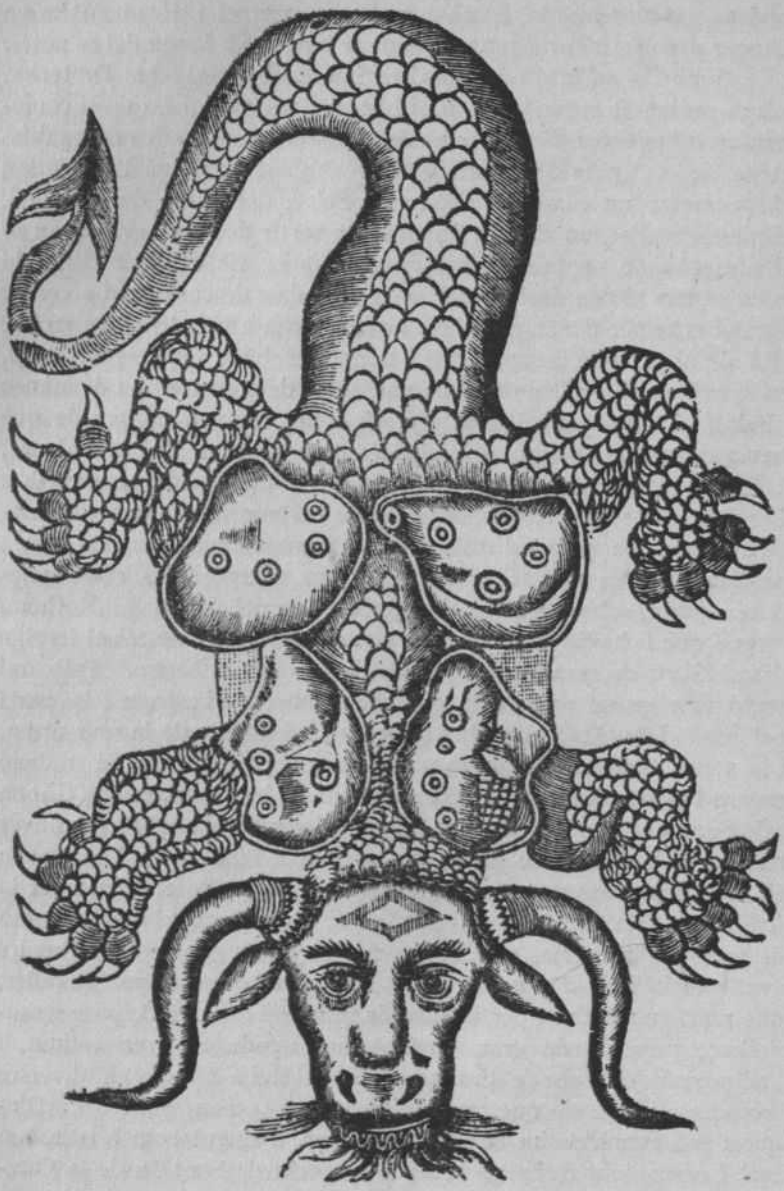

dral de Barcelona, provinent de la catedral romànica anterior.

Aquests dos dracs són els més famosos; però es parla d'altres dracs, entre ells del de l'Estany de Banyoles, que causava grans estralls i que devorava tots els viatgers que sortien de la ciutat de Girona cap aquell indret. Cavallers esforçats lluitaren contra d'ell, però cap no aconseguí ni ferir-lo, ja que tenia el cos cobert d'escata aspra i gruixuda. Quan Carlemany conquerí Girona, envià un estol dels seus més braus soldats per abatre el monstre de l'estany de Banyoles. Aquests s'hi veieren impotents. Retornaren a la ciutat, i confesaren al gran rei la seva impotència per a lluitar contra tant gran fera. Aleshores el mateix Carlemany en persona, revestit de totes les armes, anà a encarar-se amb la bestiassa, però amb tot i el seu gran coratge no obtingué millor èxit que els seus cavallers, enviats primerament. Un sant, que acompanyava el gran monarca en la seva campanya contra els sarraïns, emprengué, pel seu compte, la baralla amb el drac. Féu primer grans dejunis i penitències, i després es presentà a la gran fera que, a la seva vista, s'amanyagà fins al punt de deixar acostar el sant, que la tocà amb les seves mans i li lligà el seu cíngol al coll. Llavors el conduí, com un manyac anyell, cap als soldats, que el van matar fàcilment, sense cap mena de resistència. Aquest fet és atribuït a sant Emeri.

Es parla també d'un altre drac, que vivia en una cova prop de Vallfogona, el qual, com els seus companys, causava grans mals i estralls al país. Després de molts d'intents per matar-lo, per fi, un dia, un cavaller es presentà a la bèstia amb un vestit tot cobert de mirallets; el drac es veié múltiples vegades retratat en els miralls i cregué veure en les reproduccions de la seva figura altres tants dracs que venien en amenaça seva per combatre'l i matar-lo. La por el prengué, i el cavaller aconseguí de matar-lo de la manera més senzilla del món.

És ben vivent a Catalunya la llegenda universal del drac mort per sant Jordi, per a llibertar a la filla del rei de Capadòcia que, per la sort, li havia tocat el torn d'ésser menjada per la fera. La llegenda es localitza a casa nostra, i se suposa passada prop de la ciutat de Montblanc, a les antigues muralles de la qual hi havia un portal dedicat a sant Jordi, que encara es conserva, i per on, segons la tradició catalana, va entrar, seguint a la nina, el gran cavaller, que portava el drac, del qual ell l'havia lliurada. També es dóna el

fet com a passat al baix Empordà, prop del llogaret de Sant Jordi, i a la muntanya del Tallat, prop de Rocallaura.

Per a refermar més la credulitat del poble en l'existència d'aquesta mena d'éssers fantàstics, en alguns punts, s'ensenyen restes d'animals gegantins, provinents, segurament, d'altres països i oferts a les nostres esglésies per viatgers, com a una estranyesa i com a un testimoni de la grandària exagerada de certs animals exòtics a casa nostra. A força de temps es perd el record exacte del motiu de la presència d'aquells restes, i el poble, amb la seva fecunda fantasia, els atribueix als éssers imaginaris, que segons ell han existit.
A la capella de l'enrunat santuari de Sant Llorenç de Munt s'ensenya al visitant un os, de molta grandària; es diu que era una de les costelles del famós drac mort pel Comte de Barcelona en aquella muntanya, i a l'església de Vallfogona, també ensenyen un cuiro gruixut i informe, que es diu que és la pell del terrible drac, mort pel cavaller que es cobrí de mirallets.

La creença en animals ferotges, de rares formes, posseïts d'un poder i d'una força extremades, impossibles de vèncer pels humans mortals, està molt arrelada a l'espert del poble, que encara avui creu en la seva real existència, en paratges llunyants e indefinits, impossibles de precisar, però ben vivents en el creure del poble. En la literatura popular dita i cantada, han arribat fins a nosaltres narracions sobre animals d'aquesta mena. Hi ha diverses fulles populars, d'edició recent, en les quals són descrites les facècies d'aquestes feres; porten per capçalera una figura que vol representar el terrible animal, la qual cosa contribueix, en gran manera, a fer mantenir vivent la creença d'aquests animals.

Fa un segle escassament que a les processons de Corpus, celebrades a Barcelona i a les principals capitals catalanes, formava part del seguici la representació d'un d'aquests terribles animals. Rebia els noms de *drac, dragolí, bíbria* o *feraixa*. Era portat per un o més homes, els quals llençaven, al seu pas, coets i correcames, que recordaven els espeternecs que, segons la tradició, llençaven, per la boca els dracs llegendaris. No sabem si aquest costum va ésser imitat de l'animal, de semblant espècie, que, amb el nom de *tarasca*, concorre a la processó de Tarascó, i que, segons la llegenda provençal, és en record d'un terrible animal que, de la mateixa espècie dels dracs catalans, va vèncer santa Marta, després d'haver-ho

intentat, sense èxit, molts aguerrits cavallers. Encara es troben a Catalunya alguns ninots d'aquesta mena, en figura de dracs, els quals concorren a les processons de Corpus i surten per les festes majors de les poblacions secundàries, per a alegrar a la mainada, amb el seu espatec de coets.

Segons el parer d'alguns escriptors, els animals descrits simbolitzen les velles creences paganes, que sobrevivien encara al començament del Cristianisme, i forcejaven per defensar-se contra aquest, que per últim venç de la manera més fàcil. L'animal ferotge s'ha defensat sempre contra tota força; en canvi, cau amb gran facilitat, quan es troba davant una força que enclou un sentit de fort Cristianisme. Santa Marta, a Provença; sant Emeri, a Catalunya; sant Jordi, a Capadòcia; el drac de Sant Llorenç del Munt, amanyagat davant la vista de la figura de la creu i el drac d'en Vilardell, vençut amb una espasa meravellosa, arribada a les seves mans per via sobrenatural, deixada per un captaire que, possiblement, era el mateix Jesús, són reminiscències dels dracs llegendaris.

EL BASILISC

És una bestiola menuda, que viu pels sepulcres i en els llocs on hi ha enterrats tresors i coses de gran valor, especialment or. No viu en tots el sepulcres; viu solament en aquells en els quals els difunts qui hi són enterrats porten joies o objectes de valor. Tenen la missió de guardar els tresors i privar que ningú no els robi. El basilisc neix del baf de l'or que, segons el poble, ja porta en si el germen d'aquest ésser, perquè el guardi d'ésser robat.

Segons uns és una mena de serpeta, curta i molsuda, o bé molt prima; mai de gaire més llargada que la d'un pam. Segons altres és una mena de salamandra o sargantana; té quatre potes i la boca allargada. No he sentit dir mai de què viu ni com s'alimenta.

La mirada del basilisc és mortal, però també mor si l'home aconseguieix de veure'l primer. Diuen que, quan guarda un tresor, amagat en un lloc secret per no ésser descobert, o formant part de la vestidura i adreç d'algun difunt, sempre se situa a l'indret on més aviat pot ésser albirat i descobert pel violador. Mira per espai d'anys seguits, sense moure's per res, en la direcció d'on espera que pot ésser obert l'amagatall. Tan bon punt com aquest és obert, amb una mirada que llanci damunt el que ha obert o destapat la tomba o amagatall, aquest queda ferit mortalment per la mirada, i mor ineludiblement; en canvi, si el basilisc està distret en aquell moment i l'home aconsegueix de veure'l primer, llavors és el basilisc el que mor, en càstig de no haver parat la deguda atenció en la seva missió.

L'enginy de l'home ha trobat, però, una manera segura de violar les tombes, on hi ha or i altres tresors amagats, i de descobrir els tresors enterrats, sense haver de témer el basilisc i poder-se lliurar de la terrible mirada de l'animaló guardador. Cal proveir-se d'un gros mirall, el qual es posa davant la cara, al moment en què destapa la llosa del sepulcre i acaba de treure la terra de l'enterrat tresor; aleshores, encara que el basilisc miri l'home, no el pot veure, perquè

el mirall li tapa la cara, i, en canvi, es veu a si mateix, i la terrible mirada rebot damunt seu, matant-se, per la qual cosa l'home aconsegueix de matar el basilisc, sense ni arribar a veure'l, i priva que aquest el pugui veure primer a ell.

Aquest animal, especialment encarregat de guardar els tresors continguts a les tombes, creat per la pròpia fetor de l'or, sembla que ha estat imaginat pel poble, per invitar al respecte a les sepultures, en les quals es creu que poden haver joies i objectes de valor, que, possiblement, podrien ésser més fàcilment violades per la gent ignorant, si no temessin la fúria d'aquest animaló.

També s'ha format una parèmia al voltant de la creença en aquest ésser fantàstic; així, es diu que algú té *mirada de basilisc*, quan es vol indicar un mirar penetrant i agut.

El poble creu que, en determinats moments, els galls poden pondre ous, que solen ésser més petits de mida que els de les gallines i de color de closca diferent, verds, vermells o blaus. Si un ou d'aquest és tirat al foc, en surt un basilisc. També en surt aquest animal si l'ou es colga dintre un femer, car amb la fermentació l'ou es desenrotlla i en surt aquest terrible animal.

EL SERPENT

Segons el creure popular, totes les serps, quan es fan velles, esdevenen serpents; els creix una llarga cabellera, entre les crins de la qual porten una pedra lluminosa, dita *brillant de serp* o *pedra de serp*, que brilla amb un fort reflex, especialment durant la nit. Aquesta pedra vincula la vida de la serpent, que no pot viure sense ella, i que mai no abandona per a res, sols per beure aigua, car, temerosa que li caigui al riu, o lloc on va a aberurar-se, i que no la pugui tornar a heure, si es que li queia — cosa que li causaria infalliblement la mort —, la deixa curosament prop seu, mentre beu i la pren al moment, per tornar-la a amagar entre els seus cabells.

Aquestes pedres porten la clau de la riquesa i el benestar, i el mortal que en pot heure una té ja la sort assegurada per sempre més. Però això és molt difícil, ja que, tan bon punt com la serp es dóna compte que li ha estat robada la pedra, ja que li causaria una prompta mort, si no podia resquitar-la, es llença furiosa contra el robador, i el mata infalliblement, si arriba a atrapar-lo.

S'assenyalen l'existència de diverses serpents d'aquesta mena. Les més famoses són la del Pont de la Cabreta de la Vall de Ribes, la qual, cada matí, va a beure aigua del Fresser en aquell lloc, i una altra, que tant aviat viu dintre de mar com a terra, que té el seu cau a la Vall d'Aro. Es conta que una vegada, un hereu d'una pagesia d'aquesta Vall, muntant una lleugera egua, va aconseguir d'acostar-se prop de la serp, sense que aquesta el veiés, i pogué apoderar-se de la famosa pedra lluminosa o brillant, apretant, després, a córrer amb la seva egua. Quan la serp va trobar a faltar el seu tresor, les emprengué contra l'hereu, que ja li portava un bon xic d'avantatge, i, com que l'egua corria com el vent, no pogué pas atrapar-lo. Aconseguí, doncs, de fugir amb la pedra, que li donà una fortuna sense límits. El serpent, en veure's robat i sense la pedra que constituïa la clau del seu viure, es va desesperar i es va tirar de cap a mar, i mai més se l'ha tornat a veure.

També hi ha serpents que viuen dintre coves, que són com nines encantades; gairebé sempre són guardadors de grans tresors. Es pot desfer l'encís tirant-los un objecte dintre la boca, que, generalment, sol ésser un anell, una moneda d'or i, també, una carta. L'encís no es pot pas desfer qualsevol dia de l'any, sinó que, el més comú, és que deu desfer-se al punt de mitja nit de sant Joan o de Nadal. Moltes vegades el serpent està esperant amb daler la presència del seu desencantador, i, quan veu algú que se li acosta, obre la boca, proveïda de terribles queixals, que fan molta por, i espera que li sigui tirat a dintre l'objecte, clau del seu desencantament. Generalment, el fadrí que ha tingut prou coratge per arribar fins a l'indret on és el serpent, en veure aquell monstre gegant, que bada una boca descomunal en espera de l'ansiat objecte que ha de redimir-lo, s'espanta i es posa a tremolar, i, és clar, llavors erra la punteria i l'objecte cau a terra. Pel mal encert del deslliurador, aleshores, el serpent nina, que ja esperava ansiosament la redempció de la seva captivitat, s'enfurisma, en veure la poca traça de l'atrevit minyó, i, foll de furor, se li entortolliga pel cos i l'aixafa com un cuc.

Aquesta llegenda, entre altres llocs, es conta de les coves de la Vall de Ribes, on un rei moro deixà guardat un valiosíssim tresor, que no se'n pogué dur, quan els cristians el perseguien. Hi deixà encantada una seva filla, en forma de serp, perquè el guardés. Un dia sabé que un dels cristians captius, que tenia entre els seus esclaus, era de Ribes; li donà una carta i li féu l'encàrrec d'anar a deslliurar la seva filla, que la tenia encantada, i li prometé que es casaria amb ella i que li donaria un fabulós tresor. La donzella estava guardant un gran tresor, i era convertida en serpent. El minyó va anar-hi, disposat a afrontar mil perills, i, en ésser davant la bestiassa de ferotge aspecte, aquesta obrí la boca, ensenyà unes dents grossíssimes, el minyó posa la carta a la punta d'una canya, per no haver d'acostar-se a la bèstia, segons així sol fer-se, i intentà de posar la lletra dintre la boca. Però li agafà una por tan gran, en presència d'aquell serpent tan gegantesc, que tot ell es posà a tremolar i la carta li caigué a terra, desballestant l'encís desencantador. Llavors el serpent, que ja esperava poder tornar un altre cop nina, en veure l'estultícia del minyó, les emprengué contra d'ell, i entortolligant-se-li pel cos, el matà.

També hi ha serpents, guardadors de grans tresors, a les runes dels castells de Carmany, a la costa empordanesa, on hi ha una cova tancada amb una grossa llosa, la qual cedeix amb facilitat estirant una anella, que té al seu damunt. Sols s'hi pot anar la nit de sant Joan. Un cop dintre la cova, es troba, seguidament, un serpent gegantesc, que guarda unes grans estives de faves. La bèstia obre la boca, en espera que se li tiri una moneda d'or, la qual cosa la desencantaria, esdevenint nina, segons uns, i segons altres perdria la seva braor i es faria manyaga, i deixaria prendre tanta quantitat de faves com desitgés el deslliurador. Les faves, un cop fora de la cova, es tornen dobletes d'or; el gosat que s'atreveixi a emprendre la ventura esdevindrà fabulosament ric. Al castell de Carmançó, prop de Vilajuïga, hi ha, també, un gran tresor amagat, guardat per una grossa cabra, tota d'or, i un altre serpent, que també es desencanta i deixa lliure el pas al seu desencantador, que pot prendre la cabra d'or, amb la qual té una riquesa incalculable.

Per la Conca de l'Ebre i Maestrat català també es parla d'un famós serpent gegant, més gruixut que el cos d'un home, que mai no ha estat vist per ningú, però que s'ha trobat rastre d'ell quan, en les seves correries, travessa les carreteres, on deixa un rastre del seu pas. Arreu per on passa, deixa les plantes mortes i el terreny del tot aplanat, com si hagués passat, pel seu damunt, un pes de moltes tonelades. Conta la llegenda que, fa molts anys, mentre la diligència, que feia el trajecte de Mora d'Ebre a Gandesa, passava, un xic abans d'arribar a la posada o hostal del camí ral, conegut per Camposines, va travessar aquest ferotge animal i la diligència li va traspassar per damunt, fent-la volcar, del qual contratemps en varen resultar un gran nombre de morts; no pels efectes de la volcada, sinó pel terror sentit davant aquella bestiassa. Fou alçat el sometent de tots aquells pobles, el qual, armat de totes armes, sortí en persecució del gegantesc animal, que, sembla, segons el rastre fàcil de seguir, que es va tirar a mar.

Entorn de les serps, el poble ha creat gran nombre de preocupacions; creu que les serps xuclen la sang de l'home i que el poden matar à distància, sols amb la mirada, i que es beuen l'alè de les persones, xuclant-lo amb tanta força, que l'home sent com si li arranquessin les entranyes.

Per això, es creu entre la gent camperola, que és molt perillós

de dormir-se al camp en temps calurosos, ja que es corre el risc que alguna serp es begui la sang, sense que el que dorm se'n doni compte; també hi ha qui creu que, si es dorm al ras, amb la boca mig oberta, les serps s'entren boca endins i se'n van a viure als intestins de l'home, en l'escalfor dels quals troben un lloc de gran placidesa.

S'indiquen diferents mitjans per evitar les malifetes de les serps. Quan un animal d'aquests es mira una persona i aquesta perd l'esma, per efecte de la mirada encisadora del reptil, fins al punt de poder sobrevenir la mort, es trenca el raig encisador de la mirada, travessant l'espai que va de la serp a l'home mirat, amb un bastó, el qual trenca *el fil de la mirada*, com si aquest fos un cos tangible. Si, en lloc d'emprar un bastó de fusta, es fa el trencament amb una canya verda, el reptil rep una sotragada tan forta, en tot i no tocar-lo, que mor ineludiblement. És creença general a Catalunya que, la fortor dels alls crus esquiva les serps, i, per això, generalment, els pagesos, quan van al camp, en època en què les serps corren, porten sempre, a la butxaca, un parell d'alls per esquivar les serps. També en porten a la cistella de la minestra, perquè les serps no els vagin a mossegar el menjar i no els l'emmetzinin. Les serps ataquen més a les dones que els homes, car coneixen la seva feblesa, i els pugen cames amunt, fins a arribar al ventre, on se'ls entortolliguen, fins que el cap els toca amb la cua, i serren més fort que si tanquessin amb pany i clau. Quan una dona se sent atacada per una serp, no hi altre remei que anar a cercar un pa calent del forn, encara que sigui a mig coure, obrir-lo pel mig i aplicarlo al ventre de la pacient; aleshores, en sentir l'escalfor, la serp es deixa anar, i queda morta. Quan una serp se n'entra boca endins d'una persona que està dormint, sols se la pot treure si es cremen sabatots ben vells, i s'aspira el mal olorós fum que aquests produeixen, el qual molesta notablement a la serp, i la fa sortir aviat pel ses.

Hi ha una fórmula màgica, usada a tall d'oració, per fer fugir les serps, tant bon punt són vistes per l'home. Diu així:

«Serp, serponia,
ves-te'n a la torre
de Babilònia;
si no te n'hi vas
et reventaràs.»

La serp, en sentir aquest conjur, fuig, al moment, lluny de l'home.

El poble creu seriosament que les serps són molt llamineres de la llet de dona, i es conta de molts llocs, generalment de masies i pagesies apartades de nuclis de població, on hi havia una dona que criava, i malgrat tenir molta de llet, l'infantó es desneria i cada dia esdevenia més prim i migrat. La família va sospitar que, potser, alguna serp es bevia la llet de la mare, i per tal de veure si allò sospitat era cert, van cobrir, amb farina, tota la cambra on dormia la dona, i, el dia següent, van trobar un rastre serpentejat, que denotava que, de nit, una serp havia entrat a la cambra. La nit següent el marit es va posar a l'aguait, i veié com una grossa serp mirava per una escletxa de la finestra i, després d'enfilar-se per l'espona del llit, apartava, amb tota suavitat, l'infant del pit de la mare, del qual seguidament es posava a xuclar ella, mentre s'enroscava per la cintura i posava la cua a la boca de l'infant perquè l'anés xuclant en lloc del mugró maternal i no plorés, car llavors s'hauria descobert la cosa. No cal dir que el marit féu desenroscar la serp del cos de la criatura i la va matar. Aquesta absurda llegenda es conta arreu de Catalunya i s'assenyalen diverses cases on havia succeït el fet precedent.

Segons l'antic Testament, la serp va ésser la que va temptar a Eva a menjar la fruita prohibida; i d'ací ve que es trobin certes relacions entre les dones i les serps. És molt general la creença que, si es tira a un rec, o bassa d'aigua, un cabell de dona, amb arrel i tot, al cap d'uns dies aquest cabell s'ha tornat una serpeta. També hi ha qui creu, que passa el mateix, si s'hi tira un pèl de cua de cavall o d'ase.

Hi ha certes prevencions per matar les serps; es creu que no se'ls pot tirar cap tret, car l'escopeta es reventa i la bala mai no les toca. S'han de matar a cops, i el millor bastó per a pegar-los és una canya verda. Qui mata la primera serp que veu, durant l'any, adquirirà gran fortuna i li sortiran bé totes les coses que emprendrà. Les serps s'ajuden mútuament; quan se'n mata una, cal enterrar el seu cos, perquè les altres no s'enterin que ha estat morta; si ho arriben a saber us perseguiran per tot arreu, i us faran tant mal com podran. Quan llaurant, la rella atrapa una serp, encara que la parteixi pel mig, no li fa sang ni la mata.

El llargandaix és un enemic de la serp i un protector de l'home contra d'aquesta. Tota serp porta sempre, a la seva vora, un llargandaix que està encarregat de destruir les seves males arts i de prevenir l'home contra les seves malifetes. Quan un home dorm, i una serp li vol xuclar l'alè, el llargandaix es posa prop de l'home, li puja pel damunt i li pega fortes fuetades a la cara amb la cua per despertar-lo i prevenir-lo del perill que corre. La gent del camp creu que s'ha d'afavorir i protegir al llargandaix, en tot allò que es pugui, perquè és un defensor de l'home contra la serp. Si un home mata un llargandaix, de seguida s'assabenten de la mort tots els altres llargandaixos, els quals es disposen a venjar la mort del company, ajudant la serp contra l'home.

La pell de serp és tinguda com a gran porta-sort.

És creença molt general, que les serps encara que es facin en dos o tres bocins, aquests es tornen a ajuntar, i l'animal torna a viure com abans de matar-lo i tallar-lo. També es creu que si s'aixafa el cap d'una serp, aquesta no queda morta, encara que ho sembli. Si una altra serp la troba en aquest estat, se la menja; dintre el seu cos la serp morta esdevé viva, i, al cap d'unes hores, la que se l'ha empassada l'escup tan viva i valenta, com abans d'aixafar-li el cap. Si es vol matar una serp, perquè després no revisqui, si se la fa bocins, cal llençar-los a molta distància els uns dels altres; així no es poden tornar a ajuntar; si se li aixafa el cap amb una pedra o una eina, bastó, etc., cal tallar-li, després, i anar a llençar-lo a un lloc ben apartat del cos.

LA SIRENA

La gent de mar creu en l'existència d'un ésser femení, anomenat sirena i serena. És una dona de bellesa física sens igual, i és mig dona i mig peix. Surt a les nits de gran bonança, nua de cos i amb la cabellera estesa, i fa sortir, fora de l'aigua, la part superior del cos, que és la de dona, i té ben amagada la part inferior, que és la de peix; el qui no sabés la seva configuració, creuria que és una dona que pren un bany.

La seva bellesa és encisadora i atraient. Habita un magnífic palau submarí, ple de fantàstiques riqueses, de gran illuminació, de bons menjars i de músiques delicioses. La sirena sent una gran passió pels homes; cada nit, quan la mar és quieta i fa bon clar de lluna, surt a flor d'aigua i canta unes cançons d'una dolçor incomparable amb cap altra cosa humana. De vegades, ella mateixa, s'acompanya el cant amb un instrument de corda. El cant de la sirena és embadalidor i atraient, tant, que, els que la senten no es poden sostreure de la seva gran suggestió i voldrien seguir-la, cosa que ella cerca, per poder-se'ls endur cap al seu palau i fer-ne el que ella en vulgui, i per no tornar mai més a terra. El millor que cal fer, quan se sent cantar la sirena, és fer popa cap a la direcció d'on es troba ella i fugir, com més depressa millor, per no deixar-se temptar, ni per la seva bellesa, ni per la dolça melodia del seu cant.

La sirena, abans d'ésser mig dona i mig peix, era com totes les altres dones; vivia a la vora de mar. Era formosíssima, com no n'hi hagués una altra; estava molt satisfeta i enorgullida de la seva bellesa, tant, que no es volia casar amb cap home que no fos tant brau i tan valent com era la mar; i, com que no trobava cap home que reunís aquestes condicions, per això no es volia casar. Estava enamorada del mar; sempre es mirava i s'emmirallava en les seves ones, tota cofoia de la seva bellesa angelical. Un dia va prendre una barca i se'n va anar, mar endins, tota sola; quan ja va ésser molt lluny d'en terra — aquesta ja no es veia —, va deturar la barca

i es va decantar per veure si en les aigues de mar endins, sempre més pures que les de la costa, es veia tan formosa com sempre, i, sigui que la barca se li decantés, o sigui com vulga, va caure dintre el mar, i no n'ha tornat a sortir més. Té el mar per marit, com ella volia, i s'ha tornat mig dona mig peix.

No sabem de ningú que l'hagi vista mai, però sí que sabem de qui l'ha sentida. Es presenta als pescadors i mariners, nua, de cos en amunt, i amb la cabellera estesa, però es creu que té uns vestits magnífics i meravellosos, molt llampants, fets per tots els peixos i altres animals marins de les més vistoses coloraines.

Després de les grans tempestats de mar, la mainada de la costa va vora l'aigua, i recull les petxines boniques i altres restes d'animals marins, que les ones escupen; és creença que són els brillants i diamants que formaven el vestit de la sirena, els quals se li han desprès per la fúria de l'aigua. També es creu que és la sirena la que desencadena les grans tempestats i els moviments de les aigues marítimes, quan se li escapa algun pescador o mariner, que creia poder temptar amb el seu cant.

La musa popular, en la cançó, coneguda amb els dos títols: *La vida de les galeres*, i *En Lluís de Montellà*, diu el que segueix del cant enciser i meravellós de la sirena:

«— No em sabríeu dir, ma mare,
la meva muller que fa?
— Vostra muller, don Lluís,
se n'es tornada a casâ.
— Doncs baixeu-me la guitarra,
la que solia tocar;
Li faré una cantadeta,
veiam si em coneixerà...
Desperta-te'n, muller meva,
desperta-te'n de seguit,
sentirás cant de sirena,
de sirena, de la nit.
— No n'és pas cant de sirena,
de sirena de la nit,
no n'és pas cant de sirena,
que's el cant del meu marit.»

El cant d'en Lluís era tan deliciós, que podia ésser comparat amb el de la sirena.

El poble creu que la sirena té una influència especial, durant

la nit, sobre les coses de mar i de les costes que li són properes; governa l'aire, i aquest la creu. Així és creença que no es poden deixar certes coses exposades a l'aire de la nit, perquè el vent les corromp i malmet, i fins se les emporta, obeint voluntats i capricis de la sirena, la qual té damunt el vent nocturn un cert imperi.

ELS NITUS

Són uns éssers microscòpicament minúsculs, tant, que ni reunint-ne més d'un milió, hi ha manera de veure'ls. No sé, ni he trobat qui em digués la forma que tenen, ni d'on surten, ni com es crien. Són enemics de l'home i l'ataquen pel cap. Li entren fins al cervell, s'entaforen per les orelles, o pels forats del nas, i li provoquen un atontament, unes grans ganes de dormir i, sobretot, se li mengen la memòria. Les persones que tenen els *nitus* o *nyitus* al cap, són desmemoriades, tant, que cinc minuts després d'haver fet o dit una cosa, ja no se'n poden recordar, per més esforç que facin. Solen atacar l'home mentre dorm, per això es considera dolent de dormir amb la boca oberta i amb les orelles destapades.

Hi ha manera de treure els nitus o nyitus del cap, però no hem trobat qui ens expliqués com es fa, ni en què consisteix l'operació, que, no cal dir, tindrà tots els caràcters de les pràctiques supersticioses. Sols hem pogut saber que es fan sortir per les orelles. S'usa la frase *tenir els nitus* o *estar ennitat*, aplicada a persones de poca memòria, torbes de comprensió, molt dormilegues i apegades al vici de dormir.

A Sant Julià de Vilatorta, fins fa pocs anys, en ocasió de les festes de Carnestoltes, s'ha ballat un ball, intervingut sols per una parella, dit el *Ball dels nyitus*. És de caient grotesc i humorístic; els ballaires fan tota mena de gestos i poses extravagants, al seu caprici; és un ball lliure de moviments. No sabem quina relació pugui tenir el ball amb aquests éssers.

És molt curiós de remarcar el parentiu que hi ha entre aquests éssers quimèrics, provocadors de malalties, i els microbis descoberts per la ciència.

El poble diu que la memòria és com una mena de suc, de gust dolç, el qual és tingut pels nitus com una delicada lleminadura, que beuen amb gran fruïció, i deixen el pobre atacat completament eixut de la substància productora de la memòria, per la qual cosa queden absolutament desmemoriats.

TAULA DELS GRAVATS

Pàgs.

Capçalera de romanso titulat *La Bruja*. Barcelona, 1849. Figura una bruixa, segons la visió popular d'aquests éssers, prop d'una font possiblement amb el propòsit d'emmetzinar l'aigua... 8

Capçalera del romanso *Lista de todos los que se ha de llevar el diablo antes de acabarse el año*. Barcelona, 1845..... 55

Fulla destinada a la representació popular d'ombres xineses. Barcelona, 1850. Pertany a la representació de *Les temptacions de sant Antoni*. S'hi veuen diversos diables i un drac..... 57

Capçalera del romanso *La Fera malvada*. Reus, sense data..... 61

Capçalera del romanso *Nova y curiosa relació de la Fera malvada, dita animal silvestre*. Manresa, sense data..... 64

Capçalera del romanso *Nova i curiosa relació dels estragos de la Fera malvada*. Barcelona, 1848. En aquest i els dos anteriors es pot veure la figura que tenen els dracs i altres animals ferotges purament imaginaris..... 67

PUBLICACIONS DE LA SECCIÓ FILOLÒGICA DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Representants : a França : E. Champion, 5, Quai Malaquais, Paris; a ALEMANYA : Otto Harrassowitz, Leipzig; a ANGLATERRA : Dulau & Co., 37, Soho Square, Londres

Ptes.

BIBLIOTECA FILOLÒGICA

I. — Documents en vulgar per a l'estudi de la llengua (segles XI, XII i XIII), per MN. PERE PUJOL..... *(Exhaurit.)*

II. — Die Mundart von Alacant.—Beitrag zur Kenntnis des Valencianischen, von DR. P. BARNILS..... 4

III. — Diccionari Aguiló. Volums I a V.
En rústega, cada un..... 10
Relligat, cada un 14
Relligat en paper de fil, cada un .. 25

IV. — La frontera catalano-aragonesa, per ANTONI GRIERA. Fasc. I. *(Exhaurit.)*

V. — Textes catalans avec leur transcription phonétique, précédés d'un aperçu sur les sons du catalan, par J. ARTEAGA PEREIRA, ordenats i publicats per P. BARNILS..... 4

VI. — Estudis romànics (Llengua i Literatura), vol. I..... 8

VII. — Vocabulari català-alemany de l'any 1502, edició facsímil segons l'únic exemplar conegut, acompanyada de la transcripció, d'un estudi preliminar i de registres alfabètics, per P. BARNILS..... 12

VIII. — Diccionari de rims, de Jaume March, editat per A. GRIERA..... 10

IX. — Estudis romànics (Llengua i Literatura), vol. II..... 12

X. — La versione catalana dell'Inchiesta del San Graal, secondo il Codice dell' Ambrosiana di Milano I. 79 sup., pubblicata da VINCENZO CRESCINI e VENANCIO TODESCO..... 10

XI. — Diccionari ortogràfic, precedit d'una exposició de l'ortografia catalana segons el sistema adoptat per l'Institut d'Estudis Catalans, redactat sota la direcció de P. FABRA, membre de la Secció Filològica (segona edició). En rústega..... 8
Relligat ..... 9'50

XII. — Gramàtica Catalana, per POMPEU FABRA (tercera edició) ..... 3'50

XIII. — Bibliographie élémentaire de l'ancien provençal, par J. ANGLADE. — L'article majorquin et l'article roman dérivé de 'ipse', par P. ROKSETH. — Les vocals tòniques del rossellonès, per P. BARNILS. — El llenguatge com a fet estètic i com a fet lògic, per M. DE MONTOLIU..... 10

Ptes.

XIV. — Epistolari d'En M. Milà i Fontanals. Correspondència recollida i anotada per L. NICOLAU D'OLWER. Tom I.... 10

XV. — La Culture des Céréales à Majorque, par P. ROKSETH..... 10

XVI. — Notes linguistiques d'argot barcelonais, par M. L. WAGNER..... 10

Atlas lingüístic de Catalunya, per A. GRIERA, vols. I a IV (cada volum)..... 75
Edició en paper de fil 150

Butlletí de Dialectologia catalana (publicació semestral, a despeses de la Institució Patxot des de 1925).

Vol. I (abril-desembre 1913)..... 3
» II (gener-juny 1914). *(Exhaurit.)*
» II (juliol-desembre 1914)..... 2
» III (gener-juny 1915)..... 2'50
» III (juliol-desembre 1915)..... 2'50
» IV (gener-juny 1916)..... 3
» IV (juliol-desembre 1916)..... 3
» V (gener-desembre 1917)..... 3
» VI (gener-juny 1918)..... 2'50
» VI (juliol-desembre 1918)..... 2'50
» VII (gener-desembre 1919).... 5
» VIII (gener-desembre 1920)... 5
» IX (gener-desembre 1921)..... 5
» X (gener-desembre 1922)..... 10
» XI (gener-juny 1923)..... 5
» XI (juliol-desembre 1923)..... 5
» XII (gener-desembre 1924)..... 10
» XIII (gener-juny 1925)..... 5
» XIII (juliol-desembre 1925)..... 5
» XIV (gener-desembre 1926)..... 5
» XV (gener-desembre 1927)..... 5

Ortografia Catalana, segons el sistema adoptat per l'I. d'E. C... *(Exhaurit.)*

MEMÒRIES

(publicades a despeses de la Institució Patxot)

Volum I:

Fasc. I. — POMPEU FABRA, La coordinació i la subordinació en els documents de la cancilleria catalana durant el segle XIVè..... 2

Fasc. II. — JOSEPH ANGLADE, Las Flors del Gay Saber..... 8

Fasc. III. — P. AEBISCHER, Études de Toponyme catalane (Barcelona, 1928). 11

LABORATORI DE FONÈTICA

Estudis fonètics, publicats sota la direcció del DR. P. BARNILS. Vol. I..... 20

5 pessetes